

MICHAŁ BIAŁKOWSKI

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

RECEPCJA SOBORU WATYKAŃSKIEGO II W POLSCE W LATACH 1972-1978.

Pomiędzy bullą «*Episcoporum Poloniae coetus*» a wyborem kardynała Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową¹

W sporządzonym 25 listopada 1965 roku protokole nr 10 konferencji polskich ojców soborowych obradujących w Rzymie zanotowano: „Ogólnie przewiduje się, że pełne wprowadzenie uchwał soborowych w życie wymagać będzie około 20 lat”². W rzeczywistości – dla Kościoła w Polsce – perspektywa dwóch dekad recepcji Vaticanum II, którą zwieńczyły obrady II Nadzwyczajnej Sesji Synodu Biskupów w Rzymie w 1985 roku, była niewystarczająca, by w pełni wprowadzić w życie wszystkie uchwały soborowe³. W czerwcu 1972 roku, w 10. rocznicę inauguracji Soboru Watykańskiego II, hierarchowie zauważyli: „Każdą autentyczną odnowę ma poprzedzić odpowiednio długi okres przygotowania. Nie jest to czas stracony. Jest on pierwszym etapem odnowy. Bez wystarczającego przygotowania nawet najlepiej przemyślana odnowa stanie się częścią formalnością, polegającą na zewnętrznym zastąpieniu jednych form drugimi. Nie przyniesie ona w następstwie spodziewanych owoców, lecz spowoduje opory oraz obojętność. [...] Świadomi jesteśmy również dotychczasowych osiągnięć w realizacji uchwał Soboru na odcinku szeroko pojętego duszpasterstwa, apostołstwa świeckich, ekumenizmu, odnowy życia zakonnego, odnowy katechetycznej, a zwłaszcza odnowy liturgicznej”⁴.

¹ Zaprezentowane w niniejszym tekście materiały archiwalne pochodzą z Archiwum Archidiecezjalnego Warszawskiego (AAW), zespół Sekretariatu Prymasa Polski (SPP) i zostały udostępnione Autorowi na podstawie decyzji z dnia 27 kwietnia 2016 r. kardynała Kazimierza Nycza, arcybiskupa metropolity warszawskiego.

² Zob. M. Białkowski, *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962-1965*, Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej GAUDIUM, Lublin 2018 [w druku].

³ Autor wyróżnia trzy zasadnicze fazy recepcji Soboru Watykańskiego II w Polsce: 1) fazę wczesną (lata 1965-1978) z wyraźnie wyodrębnionymi dwoma podokresami: 1965-1972 i 1972-1978; 2) fazę dojrzałą (lata 1978-1989); 3) fazę późną (lata 1989-1999).

⁴ *Słowo biskupów polskich w dziesięciolecie rozpoczęcia Soboru Watykańskiego Drugiego*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974*, Éditions du Dialogue, Paris 1975, s. 704.

Dla soborowej odnowy Kościoła katolickiego w Polsce przełomowe wydają się wydarzenia z lat siedemdziesiątych XX wieku – spięte w niniejszym przyczynku klamrą lat 1972-1978. Krótki – sześćioletni – okres otwierają trzy znaczące wydarzenia: 8 maja 1972 roku otwarty został Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej; 28 czerwca 1972 roku papież Paweł VI ogłosił bullę *Episcoporum Poloniae coetus*; jesienią tego roku drukarnię opuściła jedna z najważniejszych publikacji posoborowych *U podstaw odnowy. Studium o realizacji Vaticanum II*, autorstwa kardynała Karola Wojtyły⁵. Wyjątkowo ważną cezurą jest 16 października 1978 roku – dzień wyboru metropolity krakowskiego na Stolicę Apostolską. Wydarzenie to zamyka starą i otwiera nową epokę zarówno w historii Kościoła Powszechnego, jak i Kościoła w Polsce. Współcześnie – nie tylko w Polsce – zauważalna jest konieczność pogłębienia świadomości przełomowego znaczenia tego faktu dla dziejów Europy i świata.

Niniejszy tekst jest kontynuacją wcześniejszych badań, które obejmowały pierwsze lata recepcji nauczania soborowego⁶. Tytułem wprowadzenia warto przypomnieć, że wśród kilkunastu badaczy, którzy podejmowali teoretyczny dyskurs wokół pojęcia recepcji XXI Soboru Powszechnego pierwszorzędną rolę odgrywają: Gilles Routhier, o. Alois Grillmeier SJ, o. Yves Congar OP, o. Christoph Theobald SJ i ks. Joseph Ratzinger/Benedykt XVI⁷. W Polsce jako pierwsi problemem recepcji Soboru Watykańskiego II zajęli się – kardynał Karol Wojtyła i arcybiskup Bolesław Kominek. Przyjęta na użytek obecnych rozważań autorska definicja określa recepcję Vaticanum II jako wewnętrzne dzieje Kościoła uobecniającego się w żywych procesach odnowy i przystosowania (*acomodata renovatio*), pogłębiania (*approfondimento*) i uwspółcześnienia (*aggiornamento*)⁸.

⁵ K. Wojtyła, *U podstaw odnowy. Studium o realizacji Vaticanum II*, Polskie Towarzystwo Teologiczne, Kraków 1972.

⁶ M. Białkowski, *Od Vaticanum II do bulli Episcoporum Poloniae coetus. Pierwsza faza recepcji Soboru Watykańskiego II w Polsce (1966-1972) – wybrane zagadnienia*, w: *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 2: 1956-1972, red. M. Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman, IPN-KŚZpNP, Szczecin – Warszawa 2017, s. 67-100; tenże, *Początki odnowy posoborowej w Kościele katolickim w Polsce (do 1972 r.). Zarys wybranych problemów*, w: *Czas próby. Kościół katolicki w okresie PRL*, red. W. Polak, A. Czwotek, S. Galij-Skarbińska, Jagiellońskie Wydawnictwo Naukowe, Toruń 2017, s. 215-245; tenże, *Początki odnowy posoborowej w Kościele katolickim w Polsce (do 1972 roku). Zarys wybranych problemów*, „Nasza Przeszłość”, 128 (2017), s. 229-272.

⁷ Zob. R. Skrzypczak, *Papieże przełomu tysiącleci na drodze recepcji Vaticanum II*, w: *Studia soborowe. Historia i recepcja Vaticanum II*, red. M. Białkowski, GroupMedia, Toruń 2014, t. 2, cz. 1, s. 375-412.

⁸ M. Białkowski, *Od Vaticanum II do bulli Episcoporum Poloniae coetus. Pierwsza faza recepcji Soboru Watykańskiego II w Polsce (1966-1972) – wybrane zagadnienia*, w: *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 2: 1956-1972, dz. cyt., s. 71.

1. SPECYFIKA DRUGIEJ FAZY RECEPCJI SOBORU WATYKAŃSKIEGO II

Lata 1972-1978 charakteryzowała duża dynamika wydarzeń politycznych i społecznych, stąd w niniejszym rozdziale zasygnalizowanych zostanie kilka zjawisk, które nadają tej krótkiej, ale jakże ważnej fazie specyficzny rys. Jednocześnie zjawiska te – mające wymiar zarówno religijny, społeczny, jak i polityczny – nie pozostały bez wpływu na recepcję Soboru. Będą to kolejno: 1) przemiany polskiej religijności w dekadzie lat siedemdziesiątych XX wieku; 2) atomizacja środowisk laikatu; 3) wzrost znaczenia kanałów komunikacji społecznej Kościoła instytucjonalnego z wiernymi; 4) relacje Kościoła katolickiego z opozycją demokratyczną; 5) próby uregulowania stosunków dyplomatycznych PRL-Stolica Apostolska.

1.1. Przemiany polskiej religijności w dekadzie lat siedemdziesiątych XX wieku

Istotnym zjawiskiem była przemiana polskiej religijności, którą postrzegać należy jako efekt wieloletniego programu Wielkiej Nowenny oraz uroczystych obchodów milenijnych. Skutki starannie zaplanowanego i przeprowadzonego przez Prymasa Tysiąclecia planu odnowy duchowej i moralnej widoczne był m.in. w postaci rozkwitu różnorodnych form pobożności Maryjnej oraz rozwoju kultu Maryjnego. W latach siedemdziesiątych XX wieku nastąpiło umasowienie pobożności Maryjnej – choć genetycznie osadzonej w religijności ludowej – rozprzestrzeniającej się zarówno wśród ludności wsi jak i miast. Zjawisku temu sprzyjała swoista „fala koronacyjna”, którą łączyć należy z ogłoszeniem Maryi Matką Kościoła oraz z nową mariologią Soboru Watykańskiego II. Poprzez akty koronacyjne dokonywane w sanktuariach Maryjnych znajdujących się we wszystkich Kościołach lokalnych Niepokalana Dziewica stawała się królową każdego z Kościołów partykularnych. Było to więc przeniesienie aktu dokonanego 21 listopada 1964 roku przez papieża Pawła VI na poziom poszczególnych archidiecezji i diecezji. Bez wątpienia do największych rzeczników tego typu manifestacji kultu Maryjnego należeli kardynałowie: Stefan Wyszyński i Karol Wojtyła. Już w latach 1962-1965, a więc w okresie obrad Soboru Watykańskiego II, dokonano 10 koronacji. W latach 1966-1971 miało miejsce aż 29 koronacji cudownych wizerunków, z kolei w interesującym nas przedziale lat 1972-1978 – następnych 15⁹.

⁹ *Z dawna Polski Tyś Królową. Koronowane wizerunki Matki Bożej 1717-1990*, materiały zebrały i opracowały S.M. Grażyna od Wszechpośrednictwa M.B., S.M. Gizela od Niepokalanego Serca Maryi, Romana Szymczak, Siostry Niepokalanki, Szymanów 1990, s. 668-669.

W 1972 roku koronowano obraz Matki Bożej Miłościwej z Lutyni, Matki Bożej Smardzewickiej oraz figurę Matki Cyganów w Rywałdzie Królewskim; w 1973 roku obraz Matki Bożej Łaskawej – Patronki Stolicy w Warszawie; w 1974 roku obraz Matki Bożej Królowej Różańca Świętego z Wysokiego Koła oraz Matki Bożej Pocieszenia z Kawnic; w 1975 roku obraz Matki Bożej Pocieszenia z Jodłówki, Pani Ziemi Grójeckiej i Pocieszycielki Strapionych z Lewiczyna, Matki Bożej Głogowieckiej – Patronki Ziemi Kutnowskiej oraz figurę Matki Bożej Sejneńskiej; w 1976 roku figurę Matki Bożej Bolesnej z Obór oraz obraz Matki Bożej Pocieszenia z Biechowa; w 1977 roku obraz Matki Pocieszenia Pani Ziemi Radomskiej z Błotnicy i Niepokalanej Przewodniczki z Przasnysza; w 1978 roku figurę Matki Bożej Kębelskiej z Wąwolnicy¹⁰.

Charakterystycznym, zauważalnym zjawiskiem dla analizowanego okresu jest wzrost ruchu pielgrzymkowego. Tylko w roku 1972 na Jasną Górę przybyło 200 tysięcy młodych. Natomiast ogólną liczbę pielgrzymów – w dekadzie lat siedemdziesiątych XX wieku – szacuje się na 1,0–1,5 miliona wiernych¹¹. Na szczególną uwagę zasługuje Warszawska Pielgrzymka Piesza, która należy do najstarszych i najliczniejszych pielgrzymek przybywających na Jasną Górę. W 1969 roku liczyła ona tylko 8 tysięcy uczestników, w roku 1972 – 10 tysięcy, w 1976 – 18 tysięcy, a w 1977 już 25 tysięcy¹².

Wielką popularnością wśród pątników cieszyły się również Piekary Śląskie. Pielgrzymki stanowe gromadziły przede wszystkim mężczyzn i kobiety z Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego, choć często przed obraz Matki Bożej Sprawiedliwości i Miłości Społecznej przybywali również pielgrzymi z regionów sąsiednich. W 1972 i 1973 roku służby kościelne odnotowały 150 tysięcy mężczyzn i 80-90 tysięcy kobiet, którzy przybyli do Piekar Śląskich tylko na zjazdu stanowe. W 1977 i 1978 roku liczba mężczyzn sięgała już 200 tysięcy¹³.

W analizowanym okresie zbliżone tendencje wzrostowe możemy zauważyć w znacznie mniejszym sanktuarium – Kalwarii Zebrzydowskiej¹⁴. W 1970 roku przybyło tam 256 zorganizowanych grup pielgrzymów (12 976 osób), w 1975 – 472 grupy (26 384 pielgrzymów), a w 1980 – 1321 grup (88 216 pielgrzymów)¹⁵. Podobnie sytuacja prezentowała się w ośrodku pielgrzymkowym położonym na przeciwległym krańcu Polski – Świętej Lipce. Jerzy Paszenda SJ na podstawie

¹⁰ Tamże, s. 356-401.

¹¹ Zob. D. Ptaszycka-Jackowska, A. Jackowski, U. Gospodarek, *Piesze pielgrzymowanie na Jasną Górę*, „Peregrinus Cracoviensis”, z. 6, 1998, s. 111-135.

¹² *Ruch pielgrzymkowy na Jasną Górę 1945-1989. Wybór dokumentów*, dz. cyt., s. 19-20, 258-259.

¹³ K. Banaś, *Komunistyczny aparat bezpieczeństwa wobec pielgrzymek stanowych do Piekar Śląskich (1947-1989)*, IPN-KŚZpNP, Katowice 2013, s. 211.

¹⁴ Zob. H.E. Wyczawski, *Kalwaria Zebrzydowska. Historia klasztoru Bernardynów i kalwaryjskich drózek*, Wydawnictwo Ojców Bernardynów „Calvarianum”, Kalwaria Zebrzydowska 2006.

¹⁵ *Kościół katolicki w Polsce 1918-1990. Rocznik statystyczny*, red. L. Adameczuk, W. Zdaniewicz, Główny Urząd Statystyczny – Zakład Socjologii Religii SAC, Warszawa 1991, s. 232.

danych statystycznych z Oddziału PTTK w Kętrzynie podaje, że w 1972 roku do sanktuarium Matki Bożej Świętolipskiej przybyło 2 913 grup wycieczkowych obejmujących 103 614 pielgrzymów, w 1973 – 4 418 grup (170 367 pielgrzymów), w 1974 – 4 525 grup (176 285 pielgrzymów), w 1975 – 4 627 grup (181 175 pielgrzymów), w 1976 – 4 725 grup (186 250 pielgrzymów), w 1977 – 4 830 grup (198 925 pielgrzymów), a w 1978 – 4 891 grup (201 325 pielgrzymów)¹⁶.

Podsumowując warto zwrócić uwagę na fakt, że przywoływana wcześniej „fala koronacyjna” rozszerzyła dotychczasowy katalog sanktuariów o nowe, często nieznane, a nawet zapomniane miejsca pielgrzymkowe. Przykładem takiego miejsca jest sanktuarium na toruńskich Bielanach, którego znaczenie systematycznie wzrastało, gdy w listopadzie 1962 roku czczoną w nim Matkę Bożą Nieustającą Pomocy ogłoszono główną patronką diecezji chełmińskiej. W latach siedemdziesiątych XX wieku odnotowywano wyraźny rozwój kultu na obszarze całej diecezji oraz rozprzestrzenianie się związanej z nim pobożności w postaci *Nowenny do Matki Bożej Nieustającej Pomocy*¹⁷.

1.2. Atomizacja środowisk laikatu

Chociaż od jesieni roku 1949 w Polsce nie działały legalnie kościelne struktury organizacji laikatu, istniały reglamentowane stowarzyszenia – pseudokatolickie i katolickie – dość mocno uwikłane w działalność polityczną. W środowiskach tych wyróżnić można dwie postawy. Pierwszą charakteryzowała pełna atencja dla reżimu komunistycznego i bezwzględna dyspozycyjność wobec aparatu partyjno-państwowego. Taką postawę prezentowało Stowarzyszenie PAX¹⁸. Nie można przy tym zapomnieć jednakże o pozytywnej roli, jaką w procesie recepcji Soboru Watykańskiego II odegrał – funkcjonujący w ramach stowarzyszenia Bolesława Piaseckiego – Instytut Wydawniczy „Pax”, publikujący wiele prac czołowych soborowych progresistów. Podobna postawa dependencji ideologicznej wobec obozu władzy bliska była Chrześcijańskiemu Stowarzyszeniu Społecznemu.

Na przeciwległym biegunie umieścić należy środowisko ZNAK-u, które zachowało – w pewnym stopniu – niezależność, a nawet próbowało kontestować system polityczny PRL. Jednak dla tej formacji, szczególnie lata 1972-1976, były trudnym czasem ostatecznego „dojrzewania do podziału/rozłamu”. ZNAK był bowiem środowiskiem zróżnicowanym strukturalnie oraz ideologicznie. Tworzyły go redakcje oraz współpracownicy czterech czasopism – „Tygodnika Powszechnego”,

¹⁶ J. Paszenda, *Pielgrzymowanie do Świętej Lipki dawniej i dziś*, „Peregrinus Cracoviensis”, z. 6, 1998, s. 161.

¹⁷ *Sanktuaria maryjne diecezji toruńskiej*, red. M. Mróz, W. Rozyrkowski, Toruńskie Wydawnictwo Diecezjalne, Toruń 2003; W. Rozyrkowski, *Z dziejów Sanktuarium Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Toruniu. 60 lat Nieustającej Nowenny w Toruniu*, Homo Dei, Toruń 2012.

¹⁸ Wciąż podstawowe znaczenie w tym zakresie ma praca Andrzeja Micewskiego, *Współrzędnie czy nie klamać. Pax i Znak w Polsce 1945-1976*, Libella, Paris 1978.

„Znaku”, „Więzi”, „Chrześcijanina w Świecie”; pracownicy i współpracownicy Ośrodka Dokumentacji i Studiów Społecznych oraz Kluby Inteligencji Katolickiej (Warszawa, Kraków, Wrocław, Toruń, Poznań)¹⁹.

Zapleczem politycznym dla ruchu był Koło Posłów ZNAK. Środowisko ZNAK-u odróżniało od PAX-u i ChSS-u jeszcze jedno – było akceptowane przez hierarchię Kościoła katolickiego, a w praktyce aż do 1989 roku pozostawało jednym z najbardziej znaczących ruchów w Kościele w Polsce. Oczywiście nie można pominąć wielu trudnych momentów w relacjach ZNAK-u z prymasem Stefanem Wyszyńskim, ale nie zmienia to faktu, że jego liderzy w dekadzie lat siedemdziesiątych XX wieku byli – dla polskich biskupów – autentycznymi partnerami w posoborowym dyskursie o Kościele. Potwierdzają to również słowa kardynała Karola Wojtyły, który omawiając prace Komisji do spraw Apostolstwa Świeckich wskazał na obecność w jej składzie przedstawicieli ZNAK-u: „[...] Komisja pragnie spełnić swoje zadanie usługowe i specjalistyczne w stosunku do Konferencji Episkopatu i Kościoła w Polsce, poprzez opracowanie zagadnień ważnych dla apostołstwa świeckich, oraz poprzez kontakty ze świeckimi reprezentującymi określone dziedziny, czy pionierzy życia Kościoła w Polsce. W dniu 1 grudnia 1974 roku w Krakowie odbyło się spotkanie z przedstawicielami zorganizowanych środowisk katolickich. Reprezentowane były: Kluby Inteligencji Katolickiej, ‘Tygodnik Powszechny’, ‘Znak’, ‘Więź’, wydawnictwo ‘ODiSS’, wydawnictwo ‘Znak’, wydawnictwo ‘Księgarnia św. Jacka’, wydawnictwo ‘Księgarnia św. Wojciecha’, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Towarzystwo Dobroczynności im. P. Skargi w Krakowie”²⁰.

Wspomniane różnice w ocenie ówczesnej sytuacji społeczno-politycznej, roli świeckich w rzeczywistości PRL oraz ambicje kilku najważniejszych działaczy powodowały napięcia, spory, a z czasem konflikty²¹. W kwietniu 1967 roku, na bazie KIK-u warszawskiego oraz środowiska „Więzi”, Janusz Zabłocki utworzył Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych, który początkowo wydawał „Zeszyty ODiSS”, a od 1969 roku dwumiesięcznik „Chrześcijanin w Świecie”²². Z kolei rok 1972 przyniósł porażkę w wyborach do władz KIK-u warszawskiego ekipie Konstantego Łubieńskiego i Janusza Zabłockiego. Rekomendowany przez

¹⁹ Zob. A. Friszke, *Oaza na Kopernika. Klub Inteligencji Katolickiej 1956-1989*, Biblioteka „Więzi”, Warszawa 1997; M. Białkowski, *Oaza na Mostowej. Klub Inteligencji Katolickiej w Toruniu (1957-2007)*, Oficyna Wydawnicza Finna, Toruń 2008; P. Kaźmierczak, *Klub Inteligencji Katolickiej w Krakowie w latach 1956-1989*, Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum, Kraków 2009; K. Białecki, *Klub Inteligencji Katolickiej w Poznaniu w latach 1956-1991*, IPN-KŚZpNP-Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2012.

²⁰ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/275, Protokół 146. KPEP, Warszawa, 15-16 I 1975 r., k. 65.

²¹ Dobrze opisuje je w swojej najnowszej pracy M. Strzelecka, *Między minimalizmem a maksymalizmem. Dylematy ideowe Stanisława Stommy i Janusza Zabłockiego*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2016.

²² Zob. J. Zabłocki, *Dzienniki, 1966-1975*, IPN-KŚZpNP, Warszawa 2011, t. 2.

ustępującego prezesa Konstantego Łubieńskiego Janusz Zabłocki uzyskał stosunkowo niewielką ilość głosów. Zwycięstwo odniosło natomiast stronnictwo krytycznie oceniające ówczesną rzeczywistość społeczno-polityczną na czele z Andrzejem Świącickim, Bohdanem Cywińskim i Andrzejem Wielowieyskim²³.

Spory sukces środowiska sympatyzującego z lewicą laicką zrodził oczywiste konsekwencje na przełomie lat 1975 i 1976 w związku ze zmianami w konstytucji PRL. Wyraźny sprzeciw wobec projektów władz partyjno-państwowych zmierzających do wprowadzenia zapisów o przewodniej roli PZPR i nierozzerwalnym sojuszu PRL ze Związkiem Sowieckim wyraził Episkopat Polski oraz większa część społeczności ZNAK-u. Inaczej zachowali się natomiast członkowie Koła Posłów ZNAK. Tylko przewodniczący Koła Stanisław Stomma, podczas głosowania w sejmie 10 lutego 1976 roku w sprawie poprawek do konstytucji PRL, oddał głos wstrzymujący się²⁴. Czterej pozostali – Konstanty Łubieński, Janusz Zabłocki, Tadeusz Myślik, Wacław Auleytner – zaakceptowali wskazanie PZPR jako „przewodniej siły politycznej społeczeństwa w budowaniu socjalizmu” oraz umieszczenie wzmianki o sojuszu ze Związkiem Sowieckim²⁵. Fakt ten – oraz decyzja władz o wysunięciu na posłów wyłącznie reprezentantów zwasalizowanej mniejszości ZNAK-owskiej – przesądził ostatecznie o rozpadzie ruchu. Odrębną drogę wybrali Konstanty Łubieński i Janusz Zabłocki, którzy powołali do życia Neo-ZNAK. Struktury nowego ruchu tworzyły m.in. ODiSS, nowo powołany Polski Klub Inteligencji Katolickiej w Warszawie, Klub Inteligencji Katolickiej w Poznaniu oraz Klub Inteligencji Katolickiej w Lublinie²⁶. Przywołuję te wydarzenia, aby podkreślić znaczenie wiernych świeckich dla procesu recepcji Soboru, a jednocześnie ukazać ich skomplikowaną, trudną historię instytucjonalną, w której widoczne jest ciągle oddziaływanie aparatu partyjno-państwowego²⁷.

1.3. Wzrost znaczenia kanałów komunikacji społecznej Kościoła instytucjonalnego z wiernymi

Wobec narastających napięć społecznych i politycznych szczególną rolę, poczynawszy od dekady lat siedemdziesiątych XX wieku, zaczęły odgrywać kanały komunikacji społecznej Kościoła instytucjonalnego z wiernymi. Bezprecedensową rolę – obok „Listów Episkopatu Polski” – odgrywały „Komunikaty Konferencji

²³ A. Friszke, *Oaza na Kopernika. Klub Inteligencji Katolickiej 1956-1989*, dz. cyt., s. 135.

²⁴ Zob. A. Friszke, *Koło posłów „Znak” w Sejmie PRL 1957-1976*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2002.

²⁵ A. Friszke, *Oaza na Kopernika. Klub Inteligencji Katolickiej 1956-1989*, dz. cyt., s. 159-161.

²⁶ K. Białecki, *Wstęp*, w: *Kluby Inteligencji Katolickiej jako przestrzeń działań niezależnych w latach osiemdziesiątych XX wieku*, red. K. Białecki, IPN-KŚZpNP, Warszawa – Poznań 2014, s. 8.

²⁷ Właściwą postawę wobec rozłamu przyjął Episkopat Polski. Podczas posiedzenia Rady Głównej w dniu 16 listopada 1976 r. postanowiono nie angażować się po żadnej ze stron konfliktu, mając na uwadze konieczność obrony wszystkich środowisk przed ewentualnymi atakami z zewnątrz. Zob. AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/31, Protokół KGEP, Warszawa, 16 XI 1976 r., k. 90.

Episkopatu Polski”. O ile bowiem „Listy Episkopatu Polski” miały charakter mieszany, zarówno pastoralny jak i społeczny²⁸, „Komunikaty” dotyczyły relacji państwo–Kościół, ze szczególnym uwzględnieniem kwestii politycznych. Co więcej, w „Komunikatach” zawarte były nie tylko podstawowe informacje fakto-graficzne, ale wyraźnie formułowane postulaty o charakterze religijnym, społecznym i politycznym, a nawet ekonomicznym²⁹. Jan Żaryn zauważył, że: „W latach siedemdziesiątych, w ślad za uchwałami Soboru Watykańskiego II, w komunikatach coraz częściej pojawiała się tematyka związana z obroną praw człowieka, i to nie tylko w kontekście prawa do swobody wyznania i praktyk religijnych”³⁰.

W 1972 roku wydano 5 komunikatów, w 1973 – 8, w 1974 – 7, w 1975 – 9, w 1976 – 7, w 1977 – 5; w 1978 – 8³¹. Częste stosowanie przez Episkopat Polski, w dekadzie lat siedemdziesiątych XX wieku, przywołanych środków komunikacji nie pozostało obojętne na proces recepcji Soboru. Co więcej, niebezpieczna dla władz komunistycznych tematyka „Komunikatów” miała znaczący wpływ na formowanie się protospołeczeństwa obywatelskiego – kierującego się wskazaniami Soboru Watykańskiego II. Zapisane w jego dokumentach – zwłaszcza w *Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym*, „*Gaudium et spes*” oraz *Deklaracji o wolności religijnej*, „*Dignitatis humanae*” – podstawowe prawa przynależne każdemu człowiekowi miały wkrótce w praktyce życia społecznego odegrać nie tylko istotną rolę duszpasterską, ale przede wszystkim polityczną.

²⁸ M.in. w 1972 r. opublikowano *List o wprowadzeniu nowych obrzędów chrztu dzieci; List o ustanowieniu organizacji kościelnej na Ziemiach Odzyskanych; Wezwanie do niesienia pomocy zagrożonej rodzinie*. W 1973 r. – *Wezwanie do Narodu w obronie życia religijnego; Słowo pasterskie w sprawie reformy wychowania dzieci i młodzieży; Słowo pasterskie w uroczystość Świętej Rodziny; Odezwa do młodzieży katolickiej*. W 1974 r. – *Wskazania na wakacje letnie; Słowo pasterskie o potrzebie czasu dla Pana Boga; Słowo biskupów polskich do katechetek i katechetów; Słowo pasterskie o sakramentalnym znaczeniu małżeństwa*. W 1975 r. – *Wezwanie do obrony poczętego życia ludzkiego; List na uroczystość Chrystusa Króla i na dziesięciolecie zakończenia Soboru Watykańskiego Drugiego; Orędzie na zakończenie Roku Świętego*. W 1976 r. – *Sześć wieków królowania Maryi w Polsce poprzez Jasnogórski wizerunek; Słowo na doroczny Dzień Środków Społecznego Przekazu; Wezwanie do rodziców na początek roku katechetycznego; Do rodziców katolickich na uroczystość Świętej Rodziny*. W 1977 r. – *Biskupi polscy zapraszają do modlitwy o powołania zakonne żeńskie; List Episkopatu Polski o poszanowaniu ładu moralnego w życiu Narodu*. W 1978 r. – *O obowiązkach katolików w Polsce wobec kultury narodowej i religijnej; List Konferencji Episkopatu do duchowieństwa pracującego w parafiach wiejskich; O wprowadzeniu nowych obrzędów pogrzebu; Słowo Episkopatu Polski na oddanie parafii Maryi Matce Kościoła przed sześćsetleciem Jasnej Góry; Słowo biskupów na sześćdziesięciolecie odzyskania niepodległości Polski*. Zob. *Listy pasterskie Prymasa Polski oraz episkopatu 1975-1981*, Éditions du Dialogue, Paris 1988.

²⁹ *Komunikaty Konferencji Episkopatu Polski 1945-2000*, wstęp i opracowanie J. Żaryn, Pallottinum, Warszawa – Poznań 2006, s. 191.

³⁰ J. Żaryn, *Wstęp*, w: *Komunikaty Konferencji Episkopatu Polski 1945-2000*, dz. cyt., s. 41.

³¹ *Komunikaty Konferencji Episkopatu Polski 1945-2000*, dz. cyt., s. 110-206.

1.4. Relacje hierarchów Kościoła katolickiego z opozycją demokratyczną

Kontakty polskiego episkopatu ze środowiskami opozycyjnymi sięgają początków lat siedemdziesiątych XX wieku. 24 stycznia 1973 roku prymas Stefan Wyszyński oraz kardynał Karol Wojtyła poparli prośbę matki Andrzeja i Benedykta Czumów, skierowaną do Rady Państwa PRL o ułaskawienie jej synów, których dwa lata wcześniej oskarżono o działalność w podziemnej organizacji „Ruch” oraz przygotowania do podpalenia Muzeum Lenina w Ponorinie³². Relacje z hierarchami nawiązano również, kiedy na przełomie lat 1975 i 1976 Zbigniew Najder założył Polskie Porozumienie Niepodległościowe. PPN – jako tajna organizacja opozycyjna – utrzymywała kontakt z kardynałem Stefanem Wyszyńskim poprzez osobę jego kapelana ks. Bronisława Piaseckiego³³. Coraz częściej dochodziło do kontaktów poszczególnych biskupów z samymi opozycjonistami. Z Jackiem Kuroniem prymas Stefan Wyszyński rozmawiał m.in. 4 kwietnia 1975 i 20 maja 1976 roku³⁴. W październiku 1976 roku w Rzymie doszło do spotkania Przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski z współpracownikiem Komitetu Obrony Robotników – Adamem Michnikiem³⁵. 18 listopada 1976 roku w mieszkaniu Bohdana Cywińskiego w Warszawie kardynał Karol Wojtyła dyskutował z członkami KOR-u: gospodarzem spotkania, Antonim Macierewiczem, Piotrem Naimskim, Janem Józefem Lipskim i Jackiem Kuroniem³⁶.

Kontakty te nie były pozbawione związku przyczynowo-skutkowego z działaniami zarówno strony kościelnej (samego prymasa oraz episkopatu), jak i rodzącego się wówczas KOR-u. Przypomnijmy więc, że już 9 stycznia 1976 roku biskupi polscy wystosowali najważniejszy memoriał w sprawie zmian w konstytucji PRL. Apelowali w nim o uszanowanie praw i swobód obywatelskich oraz przeciwstawiali się dalszemu ograniczaniu suwerenności PRL na rzecz Związku Sowieckiego³⁷. Kolejny dokument zawierający krytyczną ocenę proponowanych zmian biskupi wystosowali 26 stycznia 1976 roku. Natomiast w marcu roku 1976 sekretariat Episkopatu Polski dodatkowo przygotował wyjaśnienia dla wiernych,

³² E. K. Czaczkowska, *Kardynał Wyszyński. Biografia*, wyd. 2, Wydawnictwo Znak, Kraków 2013, s. 626.

³³ A. Anusz, *Przytulisko. Kościół katolicki wobec opozycji politycznej w Polsce w latach 1976-1980*, „Akces”, Warszawa 2001, s. 85; tenże, *Kościół obywatelski. Formowanie społeczeństwa obywatelskiego w PRL w okresie powstawania niezależnych instytucji politycznych (1976-1981)*, „Akces”, Warszawa 2004, s. 75.

³⁴ AAG, SPP, S. Wyszyński, *Pro memoria 1975*, zapis z dnia 4 IV 1975 r.; AAW, SPP, S. Wyszyński, *Pro memoria 1976*, zapis z dnia 20 V 1976 r.; E. K. Czaczkowska, *Kardynał Wyszyński. Biografia*, dz. cyt., s. 627.

³⁵ AAG, SPP, S. Wyszyński, *Pro memoria 1976*, zapis z dnia 24 X 1976 r.

³⁶ A. Anusz, *Kościół obywatelski. Formowanie społeczeństwa obywatelskiego w PRL w okresie powstawania niezależnych instytucji politycznych (1976-1981)*, dz. cyt., s. 285.

³⁷ A. Friszke, *Protesty przeciwko poprawkom do konstytucji w 1976 r.*, „Więź” 10:1994, nr 432, s. 214.

szczególono omawiające stanowisko Kościoła katolickiego, które zostały odczytane podczas niedzielnych mszy św. we wszystkich kościołach³⁸.

Dostojnicy Kościoła katolickiego w Polsce, na czele z kardynałem Stefanem Wyszyńskim, kilkakrotnie interweniowali w obronie represjonowanych uczestników protestów robotniczych w czerwcu 1976 roku. Przejawem tego było m.in. pismo Episkopatu Polski z 16 lipca 1976 do premiera PRL Piotra Jaroszewicza z postulatem zaprzestania represji³⁹. Ponadto trzy dni później – 19 lipca 1976 roku – prymas Stefan Wyszyński skierował osobisty list do Edwarda Gierka, w którym krytycznie ocenił politykę ekonomiczną i społeczną władz PRL⁴⁰. 10 września 1976 roku, po zakończeniu obrad 154. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, biskupi kolejny raz odnieśli się do losu robotników z Radomia, Ursusa i Płocka wydając specjalny komunikat. Apel o zaniechanie represji wobec robotników zamieszczono również w Komunikacie KEP z 19 listopada 1976 roku⁴¹.

Powstanie KOR-u prymas Stefan Wyszyński przyjął nie tylko z aprobatą, lecz wręcz z wyraźnym uznaniem. 29 września 1976 roku, w liście skierowanym do Jana Józefa Lipskiego, podkreślał konieczność przypominania władzom o prawach pracowniczych oraz budzeniu szacunku dla człowieka⁴².

W przypadku kardynała Stefana Wyszyńskiego można więc zauważyć generalną linię nieformalnego wspierania opozycji, czasami bardzo dyskretnego. Prymas trzymał się zresztą tej zasady w stosunku do wszystkich, powstałych po 1976 roku, organizacji opozycyjnych⁴³. W *Pro memoria* z 5 marca 1978 roku pisał bowiem: „Episkopat docenia znaczenie ruchów kontestacyjnych, gdyż nie czuje się sam w walce o prawa osoby ludzkiej; nadto ma możliwość weryfikować swoje postawy”⁴⁴. Bez wątpienia kontakty kardynałów Wyszyńskiego i Wojtyły z niektórymi przedstawicielami lewicy laickiej pozwalały oswoić to środowisko

³⁸ *Wyjaśnienie sekretariatu Episkopatu dla wiernych w związku z pytaniami dotyczącymi zmiany Konstytucji*, w: P. Raina, *Kościół w PRL. Dokumenty*, t. 3: 1975-1989, W Drodze – Bernardinum, Poznań – Pelplin 1996, s. 31-33.

³⁹ *List Konferencji Episkopatu Polski do Piotra Jaroszewicza, Prezesa Rady Ministrów z 16 lipca 1976 r.*, w: P. Raina, *Kardynał Wyszyński. Czasy prymasowskie 1976*, Wydawnictwo Von Borowiecky, Biała Podlaska – Warszawa 2010, s. 108-111; *Komunikaty Konferencji Episkopatu Polski 1945-2000*, wstęp i oprac. J. Żaryn, Warszawa – Poznań 2006, s. 176-177.

⁴⁰ M. Białkowski, *Prymas Stefan Wyszyński a opozycja demokratyczna (1976-1980). Kilka uwag wstępnych*, w: *Stefan Wyszyński wobec oporu społecznego i opozycji 1945-1981*, red. E.K. Czackowska, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2018 [w druku].

⁴¹ *Komunikaty Konferencji Episkopatu Polski 1945-2000*, wstęp i opracowanie J. Żaryn, s. 179.

⁴² J. Skórzyński, *Siła bezsilnych. Historia Komitetu Obrony Robotników*, Świat Książki, Warszawa 2012, s. 120-121.

⁴³ M. Białkowski, *Prymas Stefan Wyszyński a opozycja demokratyczna (1976-1980). Kilka uwag wstępnych*, w: *Stefan Wyszyński wobec oporu społecznego i opozycji 1945-1981*, red. E.K. Czackowska, Warszawa 2018 [w druku].

⁴⁴ AAG, SPP, S. Wyszyński, *Pro memoria 1978*, zapis z dnia 5 III 1978 r.

z zasadniczym kierunkiem reform soborowych oraz bogactwem myśli Soboru Watykańskiego II.

Zasadniczo więc na przestrzeni lat 1976-1978 powstawała płaszczyzna dialogu oparta na wzajemnym poznaniu, akceptacji różnic ideowych oraz poszukiwaniu wspólnych celów. W zbliżeniu Kościoła instytucjonalnego ze środowiskami lewicy laickiej doniosłą rolę odegrali liderzy ruchu ZNAK, którzy nie tylko pełnili odpowiedzialną misję pośredników i łączników, ale też animatorów i popularyzatorów myśli politycznej opozycji demokratycznej. Nie inaczej należy bowiem oceniać sesję *Chrześcijananie wobec praw człowieka*, która obradowała w Klubie Inteligencji Katolickiej w Warszawie w dniach 8-16 listopada 1977 roku. Jej przesłanie – obowiązek katolików do aktywnego działania na rzecz praw człowieka – czerpało wiele inspiracji z nauczania Vaticanum II⁴⁵.

1.5. Próby uregulowania stosunków dyplomatycznych PRL – Stolica Apostolska

Znaczące wydarzenia rozegrały się w sferze stosunków międzynarodowych. Wystarczy choćby wspomnieć próby uregulowania stosunków dyplomatycznych PRL – Stolica Apostolska sfinalizowane umową z 6 lipca 1974 roku. W dokumencie tym znalazła się zapowiedź utworzenia stałego przedstawicielstwa rządu PRL przy Stolicy Apostolskiej (reprezentant Watykanu miał co jakiś czas przyjeżdżać na konsultacje do Polski)⁴⁶. W myśl dwustronnych postanowień 25 września 1974 roku rząd PRL mianował Kazimierza Szablewskiego oficjalnym przedstawicielem do spraw stałych kontaktów ze Stolicą Apostolską. W kolejnych latach, w rozmowach dwustronnych przedstawiciele rządu PRL i Watykanu powracał postulat stałej obecności przedstawiciela Stolicy Apostolskiej w Warszawie. Władze komunistyczne wyraźnie akcentowały konieczność stałej obecności watykańskiego dostojnika w stolicy Polski⁴⁷. Przyjęcie takiego rozwiązania musiało z kolei ograniczyć nadzwyczajne kompetencje władcze Prymasa Polski, stąd kardynał Wyszyński, choć oficjalnie nie był przeciwny rezydowaniu watykańskiego dyplomaty, widział w takiej sytuacji poważne komplikacje⁴⁸. Jak wielkie znaczenie problem ten miał dla samego kardynała Wyszyńskiego ilustruje fakt, że kilkakrotnie rozmowy w tej kwestii w Sekretariacie Stanu Stolicy Apostolskiej prowadził zarówno sam Prymas Polski, jak i metropolita krakowski kardynał Karol Wojtyła.

⁴⁵ A. Friszke, *Oaza na Kopernika. Klub Inteligencji Katolickiej 1956-1989*, dz. cyt., s. 181-182.

⁴⁶ A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945-1989)*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2003, s. 307; Z. Zieliński, *Kościół w Polsce 1944-2007*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2009, s. 167.

⁴⁷ Zob. P. Wójcik, *Il Governo e la Chiesa in Polonia di fronte alla diplomazia vaticana (1945-1978)*, Gabrielli Editori, Roma 2016.

⁴⁸ A. Casaroli, *Pamiętniki. Męczeństwo cierpliwości. Stolica Święta i kraje komunistyczne (1963-1989)*, tłum. T. Żeleźniak, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2001, s. 231.

Ponadto temat obecności przedstawiciela papieża w Polsce był wielokrotnie przedmiotem posiedzeń Rady Głównej Episkopatu Polski. Prymas Stefan Wyszyński widział w działaniach władz PRL bezpośrednie zagrożenie dla samego episkopatu, a pośrednio również dla całego Kościoła w Polsce, dlatego 8 lutego 1977 roku mówił z nieskrywanym oburzeniem: „Władze PRL dążą na wszelki sposób do dekompozycji Episkopatu w Polsce, choć, jak dotąd, nie udaje się to. Nie doprowadzili też do pokazania nowego typu biskupa. Dąży się do utworzenia trójkąta: Watykan–Rząd–Episkopat. Nieraz odnosi się wrażenie, że w Watykanie więcej dochodzi do głosu Szablewski niż Prymas Polski, Kardynał krakowski, czy też Sekretarz Episkopatu. [...] Ojciec św. Paweł VI jest do nas jak najserdeczniej usposobiony i jedynie On nas rozumie. Jestem jak najbardziej za tym, żeby był stały przedstawiciel, ale kiedy? Od tego są biskupi, żeby rozeznawali sytuację i przedstawiali Ojcu św. [...] 74 biskupów pracujących dobrze. Prymas ma od Papieża specjalne uprawnienia i naraz obecność dyplomaty watykańskiego ma uzupełniać Kościół w Polsce? Za Kościół w Polsce odpowiedzialni są biskupi. Gdy zaś delegat apostolski będzie na stałe w Polsce – Rząd jedynie z nim będzie pertraktował i Episkopat zostanie na boku”⁴⁹.

W nurcie zabiegów dyplomatycznych władz PRL należy ponadto umiejscowić wizytę w Watykanie I sekretarza KC PZPR Edwarda Gierka, który został oficjalnie przyjęty 1 grudnia 1977 roku przez papieża Pawła VI⁵⁰. Ostatecznie, coraz trudniejszą z punktu widzenia kardynała Stefana Wyszyńskiego sytuację przerwało drugie w 1978 roku konklawe, na którym dokonano wyboru na Stolicę Piotrową metropolity krakowskiego. Spór o obecność stałego przedstawiciela Stolicy Apostolskiej przy rządzie PRL był więc w rzeczywistości zmaganiem o zachowanie podmiotowości i suwerenności Episkopatu Polski oraz jego przywódcy – Prymasa Polski.

⁴⁹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/32, Protokół KGEP, Warszawa, 9 II 1977 r., k. 19-20,

⁵⁰ A. Casaroli, *Pamiętniki. Męczeństwo cierpliwości. Stolica Święta i kraje komunistyczne (1963-1989)*, dz. cyt., s. 232.

2. DZIAŁALNOŚĆ SPECJALISTYCZNYCH KOMISJI EPISKOPATU POLSKI

Podobnie jak w pierwszej fazie recepcji Soboru Watykańskiego II, zasadniczą rolę odgrywała Rada Główna Episkopatu Polski⁵¹ oraz działalność specjalistycznych Komisji Episkopatu Polski, które nadawały całemu procesowi właściwe tempo i wyznaczały główne kierunki zmian. Z udostępnionych materiałów archiwalnych – protokołów Rady Głównej Episkopatu Polski oraz protokołów posiedzeń plenarnych Konferencji Episkopatu Polski – wyłania się obraz znikomej aktywności Komisji do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II, na czele której stał arcybiskup Antoni Baraniak. Być może stan ten należy tłumaczyć wiekiem oraz chorobami, które nasiliły się w ostatnich latach życia metropolity poznańskiego⁵². W skład Komisji – poza arcybiskupem Antonim Baraniakiem – wchodził: o. Bernard Przybylski OP (sekretarz), biskup Jan Jaroszewicz, biskup Józef Drzazga, biskup Lech Kaczmarek, biskup Jerzy Stroba, biskup Julian Wojtkowski, ks. prof. Wincenty Granat, ks. Czesław Domin, ks. Wacław Hipsz⁵³. Natomiast po śmierci arcybiskupa poznańskiego, podczas posiedzenia 161. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski w dniu 15 grudnia 1977 roku, powzięto uchwałę o zawieszeniu działalności tej komisji⁵⁴.

Sporo zaangażowania w dzieło recepcji Soboru wniosła Komisja Liturgiczna, którą w od 1962 aż do 27 listopada 1974 roku kierował biskup Franciszek Jop⁵⁵. Następnie do 25 czerwca 1975 roku przewodniczył jej biskup Jerzy Ablewicz, a od 25 czerwca 1975 do 26 marca 1983 roku biskup Stanisław Jakiel. Sekretarzem

⁵¹ Według zestawienia ze stycznia 1970 r. tworzyli ją: kardynał Stefan Wyszyński, kardynał Karol Wojtyła, biskup Bronisław Dąbrowski, arcybiskup Antoni Baraniak, arcybiskup Bolesław Kominek, biskup Piotr Kałwa, biskup Franciszek Jop, biskup Ignacy Tokarczuk, biskup Józef Rozwadowski. Natomiast skład według danych z 10 maja 1975 r.: kardynał Stefan Wyszyński, kardynał Karol Wojtyła, biskup Bronisław Dąbrowski, biskup Franciszek Jop, arcybiskup Antoni Baraniak, biskup Ignacy Tokarczuk, biskup Jerzy Stroba, biskup Józef Rozwadowski, biskup Władysław Rubin (gość) – zob. AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 2/247, Komisje Konferencji Episkopatu Polski, 20 III 1970 r., k. 30; AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/30, Protokół KGEP, Warszawa, 10 III 1975 r., k. 19.

⁵² Autorowi nie udało się przed zakończeniem prac nad tekstem artykułu przeprowadzić kwerendy w Archiwum Archidiecezjalnym w Poznaniu, gdzie znajdują się akta Komisji Soborowej Episkopatu Polski/Komisji do spraw Wprowadzania Uchwał Soboru Watykańskiego II Episkopatu Polski.

⁵³ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 2/247, Komisje Konferencji Episkopatu Polski, 20 III 1970 r., k. 32.

⁵⁴ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4 290, Protokół 161. KPEP, Warszawa, 14-15 XII 1977 r., k. 68.

⁵⁵ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4 274, Protokół 145. KPEP, Warszawa, 26-27 XI 1974 r., k. 54.

był o. Franciszek Małaczyński OSB. Członkami Komisji byli: biskup Stanisław Jakiel (do 1976 r.), biskup Andrzej Wronka, biskup Tadeusz Szwagrzyk, o. Placyd Galiński OSB, ks. Jan Adamecki, ks. Wacław Szenk, ks. Jerzy Zalewski, ks. Lucjan Balter SAC⁵⁶.

Równie ważny odcinek pracy wykonywała Komisja Episkopatu do Spraw Ekumenizmu. W latach 1969-1974 tworzyli ją przewodniczący – biskup Władysław Jędruszak, członkowie: o. Stanisław Bajko SJ (sekretarz), biskup Jerzy Modzelewski, biskup Władysław Miziołek, o. Dominik Michałowski OSB, ks. Władysław Hładowski, o. Stanisław Szymański SJ, o. Celestyn Napiórkowski OFMConv, ks. Zygmunt Chwiłkowski, o. Szczepan Jaroszewski OP i o. Jacek Bojarski OP. Natomiast w latach 1975-1979 jej przewodniczącym był biskup Władysław Miziołek, zastępcą przewodniczącego biskup Władysław Jędruszak, pozostałymi członkami: o. Stanisław Szymański SJ (sekretarz do 1978 r.), ks. Lucjan Balter SAC (sekretarz od 1978 r.), arcybiskup Henryk Gulbinowicz, ks. Władysław Hładowski, ks. Roman Forycki SAC, ks. Stanisław Nagy SCJ, ks. Stanisław Napierała, ks. Tadeusz Szczurek, ks. Arkadiusz Miś, o. Stanisław Bajko SJ, o. Aleksander Hauke-Ligowski OP, o. Dominik Michałowski OSB, o. Celestyn Napiórkowski OFMConv, o. Stefan Moysa SJ, s. Joanna Lossow FSK⁵⁷.

Coraz większą rolę w pracach Konferencji Episkopatu Polski oraz komisji odgrywał kardynał Karol Wojtyła. Dzięki jego inicjatywie powołana została do życia Komisja Apostolstwa Świeckich. Z czasem zasilili ją również świeccy. Na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku jej skład przedstawiał się następująco: przewodniczący – kardynał Karol Wojtyła, członkowie: ks. Franciszek Macharski (sekretarz), biskup Lech Kaczmarek, biskup Jan Fondaliński, biskup Jan Pietraszko, biskup Bolesław Pylak, ks. Tadeusz Fedorowicz, ks. Eugeniusz Weron SAC, Czesław Strzeszewski, Stefan Swieżawski, Jerzy Turowicz, Jan Kłys, Teresa Kłys, Teresa Strzembosz⁵⁸. W maju 1972 roku podczas 130. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski liczba świeckich członków wzrosła z 5 do 10.

⁵⁶ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/247, Komisje Konferencji Episkopatu Polski, 20 III 1970 r., k. 35.

⁵⁷ *Encyklopedia ekumenizmu w Polsce (1964-2014)*, red. J. Budniak, Z. Glaeser, T. Kałużny, Z.J. Kijas, Wydawnictwo Naukowe UPJPII, Kraków 2016, s. 431-432. Natomiast inny skład podaje zestawienie znajdujące się w protokole z 118. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski obradującej w dniu 20 marca 1970 r. Wedle danych ze stycznia 1970 r. na czele Komisji stał biskup Władysław Miziołek, pozostałymi członkami byli: o. Stanisław Bajko SJ (sekretarz), biskup Jerzy Modzelewski, biskup Władysław Jędruszak, ks. Władysław Hładowski, ks. Zygmunt Chwiłkowski, ks. Stefan Stepień, o. Dominik Michałowski OSB, o. Celestyn Napiórkowski OFMConv, o. Szczepan Jaroszewski OP, o. Jacek Bojarski OP, o. Stanisław Szymański SJ. Zob. AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/247, Komisje Konferencji Episkopatu Polski, 20 III 1970 r., k. 59.

⁵⁸ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/247, Komisje Konferencji Episkopatu Polski, 20 III 1970 r., k. 44.

Dokooptowani zostali wówczas: Krystyna Osińska, Kazimierz Czaplinski, Halina Wistuba, Józef Hejnosz i Katarzyna Łopuska. Natomiast Teresa Strzembosz złożyła prośbę o zwolnienie z pracy w komisji⁵⁹.

Metropolita krakowski stał na czele Komisji do Spraw Nauki Katolickiej – wyodrębnionej ostatecznie w 1970 roku z Komisji Studiów i Seminariów. Członkami Komisji byli: ks. Józef Majka (sekretarz), biskup Lech Kaczmarek, biskup Walenty Wójcik, biskup Kazimierz Majdański, biskup Bohdan Bejze, ks. Wincenty Granat, ks. Stanisław Olejnik, ks. Marian Jaworski, ks. Kazimierz Romaniuk, ks. Marceli Molski, o. Bernard Przybylski OP, o. Stefan Moysa SJ⁶⁰. Spore zmiany w składzie nastąpiły 27 listopada 1974 roku. Oprócz kardynała Wojtyły, tworzyli ją: biskup Walenty Wójcik (zastępca przewodniczącego), ks. Marian Jaworski (sekretarz), ks. Adam Kubiś (zastępca sekretarza), biskup Lech Kaczmarek, biskup Jan Obląg, biskup Bohdan Bejze, ks. Michał Peter, ks. Bogusław Inlender, ks. Bronisław Dembowski, o. Marian Żurowski SJ, ks. Stanisław Grzechowiak, o. Bernard Przybylski OP, ks. Józef Majka⁶¹.

Zupełnie nowym organem była – współdziałająca z Komisją do Spraw Nauki Katolickiej – Rada Naukowa Episkopatu Polski, która miała spełniać funkcje analogiczne do Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej w systemie wyższego szkolnictwa państwowego. Statut Rady Naukowej uchwalony został 28 czerwca 1972 roku podczas 131. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski⁶². Natomiast skład osobowy zatwierdzony został 24 stycznia 1973 roku na 134. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski. Oprócz kardynała Wojtyły – jej przewodniczącego, tworzyli ją: ks. Marian Rechowicz (zastępca przewodniczącego), ks. Marian Jaworski (sekretarz), ks. Eugeniusz Florkowski, ks. Wincenty Granat, o. Augustyn Jankowski OSB, o. Ludwik Krupa OFM, ks. Stanisław Łach, ks. Stanisław Olejnik, ks. Paweł Pałka, ks. Ignacy Różycki, ks. Antoni Słomkowski, Czesław Strzeszewski, Stefan Swieżawski, biskup Wincenty Urban, biskup Walenty Wójcik⁶³.

Proces odnowy formacji seminaryjnej alumnów koordynowała Komisja do Spraw Seminariów Duchownych, której przewodniczył biskup Lech Kaczmarek. Komisja składała się z dwóch sekcji (Studiów oraz Wychowania), na których czele stali dwaj zastępcy przewodniczącego (biskup Władysław Miziołek oraz biskup Józef Drzazga)⁶⁴.

⁵⁹ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4 259, Protokół 130. KPEP, Jasna Góra, 5-6 V 1972 r., k. 91,

⁶⁰ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/247, Komisje Konferencji Episkopatu Polski, 20 III 1970 r., k. 33.

⁶¹ J. Dyduch, *Kardynał Karol Wojtyła w służbie Konferencji Episkopatu Polski*, Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków 2007, s. 94-95.

⁶² AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/260, Protokół 131. KPEP, Kraków, 27-28 VI 1972 r., k. 66.

⁶³ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/263, Protokół 134. KPEP, Warszawa, 24-25 I 1973 r., k. 77.

⁶⁴ W jej skład – oprócz wspomnianego przewodniczącego oraz jego zastępców – wchodził: ks. Adam Śmigielski SDB (sekretarz), członkowie Sekcji Studiów (biskup Bohdan Bejze, ks. Marceli Molski, ks. Roman Dzwonkowski SAC, o. Florian Myszkowski CM, o. Stefan Zalewski CSsR,

Spore znaczenie dla recepcji Soboru miała działalność Komisji Duszpasterstwa Ogólnego⁶⁵, którą kierował do śmierci w marcu 1974 roku arcybiskup/kardynał Bolesław Kominek, a następnie biskup Władysław Miziołek; Komisja Maryjna⁶⁶ z biskupem Stefanem Barełą na czele; Komisja do Spraw Katechizacji⁶⁷, której przewodniczył biskup Jerzy Stroba oraz Komisja do Spraw Zakonnych⁶⁸, nad którą pieczę sprawował biskup Bronisław Dąbrowski.

Reasumując, podkreślić jednak należy, że o ile samą działalność większości komisji charakteryzowało zaangażowanie w prace nad realizacją uchwał soborowych, to jednak wiele inicjatyw oraz postulatów musiało pozostać wyłącznie w fazie projektów, gdyż ciała te nie posiadały praktycznie nawet szczątkowej autonomii wobec Konferencji Episkopatu Polski. W zatwierdzonym 25 listopada 1974 roku przez Radę Główną Episkopatu Polski *Regulaminie ramowym dla*

ks. Władysław Pawelczak, ks. Jan Nowak) i członkowie Sekcji Wychowania (ks. Paweł Pałka, ks. Marian Banaszek, ks. Zbigniew Kraszewski, ks. Stanisław Szymecki, ks. Franciszek Gawlik, ks. Tadeusz Rybak). Zob. AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/247, Komisje Konferencji Episkopatu Polski, 20 III 1970 r., k. 41.

⁶⁵ W jej skład – oprócz wspomnianych przewodniczących – wchodził: ks. Hieronim Kocyłowski (sekretarz), kardynał Karol Wojtyła, biskup Franciszek Jop, biskup Wilhelm Pluta, biskup Jerzy Ablewicz, biskup Stefan Bareła, biskup Ignacy Tokarczuk, biskup Herbert Bednorz, biskup Józef Rozwadowski, biskup Jan Mazur, biskup Jerzy Stroba, biskup Jerzy Modzelewski, biskup Jan Czerniak, biskup Tadeusz Etter, biskup Jan Groblicki, biskup Ignacy Jeż, biskup Jan Wosiński, biskup Władysław Miziołek, o. Stanisław Nawrocki SJ, o. Czesław Drzyzgiewicz OFM, ks. Józef Majka, ks. Alojzy Orszulik. Zob. AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/247, Komisje Konferencji Episkopatu Polski, 20 III 1970 r., k. 34.

⁶⁶ W jej skład – oprócz wspomnianego przewodniczącego – wchodził: o. Paweł Kosiak OSPPE (sekretarz), arcybiskup Bolesław Kominek, biskup Jan Czerniak, biskup Tadeusz Etter, biskup Bronisław Dąbrowski, biskup Piotr Bednarczyk, o. Jerzy Tomziński OSPPE, ks. Hieronim Kocyłowski, o. Andrzej Ludwik Krupa OFM, ks. Marian Piątkowski, ks. Zbigniew Kraszewski, o. Teofil Krauze OSPPE, ks. Edmund Noniewicz SAC. Zob. AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/247, Komisje Konferencji Episkopatu Polski, 20 III 1970 r., k. 37; por. również T. Siudy, *Komisja Maryjna Episkopatu Polski w służbie polskiej drogi maryjnej*, w: *Na polskiej drodze maryjnej. Materiały z sympozjum mariologiczno-maryjnego, Pasierbiec, 21-22 października 2006 r.*, red. A. Gąsior, J. Królikowski, Polskie Towarzystwo Mariologiczne (t. 10 „Biblioteki Mariologicznej”), Pasierbiec – Częstochowa 2007, s. 27-36.

⁶⁷ W jej skład – oprócz wspomnianego przewodniczącego – wchodził: ks. Stefan Piotrowski (sekretarz), biskup Antoni Adamiuk, biskup Tadeusz Etter, biskup Zygfryd Kowalski, biskup Piotr Bednarczyk, biskup Edward Materski, ks. Marian Finke, ks. Stanisław Bizuń, ks. Walter Wrzoł, ks. Ludwik Warzybok, ks. Jan Charytański SJ, ks. Wincenty Zaleski SDB. Zob. AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/247, Komisje Konferencji Episkopatu Polski, 20 III 1970 r., k. 36.

⁶⁸ W jej skład – oprócz wspomnianego przewodniczącego – wchodził: ks. Alojzy Żuchowski SAC (sekretarz), biskup Jan Jaroszewicz, biskup Józef Drzazga, biskup Jan Nowicki, biskup Wincenty Urban, biskup Albin Małyśiak, o. Kazimierz Hołda CSsR, o. Jerzy Tomziński OSPPE, ks. Józef Król SDB, o. Andrzej Wróbel SP, m. Aniela Prendowska CSSF, m. Inez Strzałkowska CSFN, s. Teresa Sułowska USJK. Zob. AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/247, Komisje Konferencji Episkopatu Polski, 20 III 1970 r., k. 48.

Komisji Episkopatu Polski zwracano uwagę, że zasadniczym zadaniem poszczególnych komisji jest podejmowanie skutecznej działalności w zakresie spraw sobie powierzonych. Komisje miały zatem: ustalać formy i metody pracy; badać problemy stosownie do powierzonych sobie zadań; uchylać program pracy i czuwać nad jego wykonaniem; podejmować powierzone sobie zadania; przeprowadzać kursy, sesje robocze, sympozja; zwoływać referentów lub delegatów diecezjalnych w sprawach wchodzących w zakres prac komisji; odbywać posiedzenia co najmniej dwa razy w roku; prowadzić protokoły zebrań i archiwizować akt; pracować według ustalonego regulaminu. Z kolei w zakresie relacji z Konferencją Episkopatu Polski komisje miały: 1) pracować zgodnie z kompetencjami zawartymi w regulaminie; 2) programy pracy i akcje o charakterze zasadniczym (np. duszpasterskie, kaznodziejskie, listy pasterskie) przedkładać do zatwierdzenia KEP; 3) sprawozdania z działalności, opracowania, wnioski i postulaty referowane na posiedzeniach KEP składać na piśmie przewodniczącemu KEP oraz w odpisie sekretarzowi KEP minimum dwa tygodnie przed posiedzeniem plenarnym KEP⁶⁹.

3. WYBRANE OBSZARY ODNOWY POSOBOROWEJ JAKO EGZEMPLIFIKACJA DRUGIEJ FAZY RECEPCJI

3.1. Aplikacja nauczania soborowego w teologii polskiej

Istotną rolę w procesie adaptacji nauczania Soboru Watykańskiego II przez Kościół w Polsce odegrały studia teoretyczne, zarówno bezpośrednio odnoszące się do samej recepcji Soboru Watykańskiego II, jak i w postaci prekursorskich prac z zakresu podstawowych dyscyplin teologicznych. Do pierwszej grupy zaliczyć należy wydaną jeszcze w 1969 roku książkę arcybiskupa Bolesława Kominka *Kościół po Soborze*. Fundamentalne znaczenie dla rozumienia istoty recepcji Soboru odegrała publikacja kardynała Karola Wojtyły *U podstaw odnowy. Studium o realizacji Vaticanum II*, która ukazała się w Krakowie w październiku 1972 roku. Metropolita krakowski dokonał w niej próby określenia drogi, jaką winien zmierzać Kościół po Soborze. Stwierdził, że właściwą postawą wobec nauczania Vaticanum II jest odpowiedź wiary. Należy ją rozumieć w dwóch aspektach – ideowym (oznaczającym poszerzenie treści wiary) oraz egzystencjalnym – wyrażającym się we wzbogaceniu całego człowieka wierzącego w Kościele. Przyjęcie dokumentów soborowych – przekonywał autor – musi być całkowite i integralne, inaczej bowiem możemy narazić się na niebezpieczeństwo stroniczości. Hierarcha zauważył, że u podstawy wzbogacania wiary leży misja i świadectwo. Konieczna jest więc postawa czynna, która prowadzić będzie do budowania

⁶⁹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/29, Protokół KGEP, Warszawa, 25 XI 1974 r., Regulamin Ramowy dla Komisji Episkopatu Polski, k. 127-129.

Kościoła jako wspólnoty⁷⁰. W dalszej części pracy kardynał Wojtyła proponował analizę postaw – właściwych dla dojrzałego chrześcijanina. Są to postawy: uczestnictwa, ludzkiej tożsamości i odpowiedzialności chrześcijańskiej, ekumeniczna i apostołska⁷¹.

Proces wzbogacania i pogłębiania wiary wyklucza opozycję pomiędzy Magisterium Kościoła (zawartym w konstytucjach, dekretach i deklaracjach soborowych) oraz Tradycją. Kardynał Karol Wojtyła sformułował „prawo integracji”, które zakłada, że nauka Soboru Watykańskiego II jest odnajdywana i odczytywana w całym Magisterium Kościoła – od chwili jego narodzin w wieczniku aż po dzień dzisiejszy⁷².

Przyszły papież był ponadto jednym z najważniejszych autorów prac z zakresu teologii małżeństwa i rodziny oraz współtwórcą teologii ciała⁷³. Problemy skoncentrowane wokół triady: małżeństwo – seksualność – rodzina były istotnymi elementami nauczania soborowego i posoborowego, co jeszcze bardziej uwidoczniło się po ogłoszeniu przez Pawła VI w lipcu 1968 roku encykliki *Humanae vitae*. Przemodelowania wymagała więc bliska tym zagadnieniom teologia moralna. Opracowaniem nowej posoborowej syntezy teologii moralnej zajął się ks. Stanisław Olejnik. Tuż po zakończeniu Soboru – w 1966 roku – opublikował on pracę *Katolicka etyka seksualna*, w 1969 roku ukazała się dwuczęściowa *Katolicka etyka życia osobistego*, a w 1970 roku *Moralność życia społecznego*. Fundamentalne – dla polskiej teologii moralnej – badania podejmował jednak w połowie lat siedemdziesiątych XX wieku. Wtedy właśnie pracował nad najważniejszą ze swoich prac: *W odpowiedzi na dar i powołanie Boże. Zarys teologii moralnej*. Dzieło ukazało się dopiero w 1979 roku. Jednak maszynopis był już gotowy dwa lata wcześniej. W datowanym na 23 kwietnia 1977 roku słowie wstępnym kardynał Karol Wojtyła mocno odwoływał się do Soboru Watykańskiego II, który nazwał „[...] centralnym wyrazem i narzędziem odnowy Kościoła”⁷⁴.

Rektor KUL ks. Wincenty Granat dokonał nowego opracowania – w duchu Soboru Watykańskiego II – swojej monumentalnej pracy poświęconej dogmatyce katolickiej. W ten sposób w latach 1972-1974 ukazała się dwutomowa publikacja *Ku człowiekowi i Bogu w Chrystusie*.

⁷⁰ K. Wojtyła, *U podstaw odnowy. Studium o realizacji Vaticanum II*, dz. cyt., s. 98-173.

⁷¹ Tamże, s. 191-314.

⁷² P. Mazurkiewicz, *Recepcja Soboru*, w: *Kościół i religijność Polaków 1945-1999*, red. W. Zdaniec i T. Zembruski, Instytut Statystyki Kościoła katolickiego SAC, Warszawa 2000, s. 26.

⁷³ W 1960 r. w Towarzystwie Naukowym KUL w Lublinie ukazała się jego praca *Miłość i odpowiedzialność. Studium etyczne*, a w 1969 r. w Polskim Towarzystwie Teologicznym w Krakowie *Osoba i czyn*. Natomiast już po wstąpieniu na Stolicę Piotrową ukazała się książka: *Mężczyzną i niewiastą stworzył ich. Chrystus odwołuje się do „początku”*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1980.

⁷⁴ K. Wojtyła, *Słowo wstępne*, w: S. Olejnik, *W odpowiedzi na dar i powołanie Boże. Zarys teologii moralnej*, ATK, Warszawa 1979, s. 6.

Wyjątkową postacią dla polskiej posoborowej teologii pastoralnej stał się w tym czasie ks. Franciszek Blachnicki. W drugiej połowie lat sześćdziesiątych XX wieku przystąpił do koncepcyjnej pracy nad całościowym ujęciem teologii pastoralnej. Zasadniczym odniesieniem dla przygotowywanej publikacji było nauczanie Soboru Watykańskiego II. Owocem namysłu intelektualnego ks. Franciszka Blachnickiego była wydana w latach 1970-1971 dwutomowa *Teologia pastoralna ogólna* (cz. I: *Wstęp do teologii pastoralnej. Teologiczne zasady duszpasterstwa* oraz cz. II: *Eklezjologiczna dedukcja teologii pastoralnej*).

Niebagatelne znaczenie miał dorobek twórcy Ruchu Światło-Życie w zakresie liturgiki. W 1967 roku opublikował inspirowane soborową odnową liturgiczną dwie prace: *Wprowadzenie do liturgii* oraz *Wykłady z liturgiki*. W latach 1972-1976 na łamach „Ateneum Kapłańskiego” ukazywały się opracowane przez ks. Franciszka Blachnickiego komentarze i wzorce homilii. Z kolei w latach 1973-1975 redagował wydawane przez Warszawską Kurię Metropolitalną „Pomoce dla Formacji Liturgicznej”. Marek Marczewski podaje, że zamieszczano w nich tłumaczenia i opracowania tekstów z zakresu odnowy posoborowej, formacji duchowieństwa i innych osób związanych z celebracją liturgii. Podsumowaniem badań była Liturgika ogólna, która ukazała się w Wydawnictwie KUL-u w 1973 r.⁷⁵

W analizowanym przez nas okresie ukazało się kilka innych publikacji, które były świadectwem przyswajania nauczania soborowego. Pierwszym krokiem w badaniach nad ekumenizmem była wydana w 1972 roku książka o Stanisława Celestyna Napiórkowskiego OFMConv. *Historia ruchu ekumenicznego*. W tym samym roku ks. Feliks Zapłata SVD opublikował *Kościół katolicki w Indiach. Problem jego dialogu z hinduizmem*, która podejmowała konkretny, praktyczny wymiar relacji Kościoła z religiami niechrześcijańskimi. Przez cały okres dekady lat siedemdziesiątych XX wieku ks. Feliks Zapłata SVD pracował nad dziełem swojego życia – *Zarysem misjologii katolickiej*. Książkę – pierwszy w języku polskim posoborowy podręcznik do misjologii – ukończył w 1978 roku. Praca nigdy nie ukazała się drukiem⁷⁶. Spory wkład w adaptację nauczania Soboru Watykańskiego o roli i zadaniach świeckich w Kościele wniósł ks. Eugeniusz Weron SAC. W 1973 roku w Paryżu wydana została jego pierwsza praca poświęcona świeckim: *Laikat i apostołstwo. Zarys teologii laikatu i apostołstwa ludzi świeckich*⁷⁷. Znaczącym osiągnięciem w zakresie katechezy było opublikowanie w 1977 roku (druk miał miejsce w 1978 r.), w paryskim wydawnictwie „Editions du Dialogue”, nowoczesnego, czteroczęściowego *Katechizmu religii katolickiej*.

⁷⁵ M. Marczewski, *Teolog soborowej odnowy liturgii. Sługa Boży ks. Franciszek Blachnicki (1921-1987)*, „Liturgia Sacra” 19 (2003), nr 2, s. 407-421.

⁷⁶ Zob. P. Sokołowski, *Feliks Zapłata SVD (1914-1982). Życie i twórczość*, „Materiały i Studia Księży Werbistów”, t. 68, Wydawnictwo Księży Werbistów, Warszawa 2005.

⁷⁷ Zob. A. Dąbrowski, *Teologia laikatu w ujęciu Eugeniusza Weron SAC*, Drukarnia „Enigma”, Katowice 2008.

Podręcznik, skierowany do uczniów wyższych klas szkoły podstawowej, miał oryginalną szatę graficzną, a chrystocentryczna struktura wykładu w pełni odzwierciedlała nauczanie Soboru Watykańskiego II⁷⁸.

Porównując prace polskich teologów z dorobkiem teologii posoborowej w Europie Zachodniej, Stanach Zjednoczonych Ameryki i Kanadzie zauważyć należy spore dysproporcje, a nawet niedostatki publikacji, wynikające z ograniczeń narzuconych przez system totalitarny. Dla wielu uczonych udział w sympozjach międzynarodowych lub podejmowanie prac studyjnych w ośrodkach zagranicznych było nie tylko utrudnione, ale wręcz niemożliwe. Również dostęp do bieżącej literatury obcojęzycznej wymagał wielu starań, które były często blokowane przez instytucje państwowe.

Obchodzona w 1972 roku 10. rocznica otwarcia Soboru Watykańskiego II skłoniła biskupów do głębszej refleksji nad stanem literatury soborowej w Polsce. Referując to zagadnienie z ramienia Komisji do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II biskup Bohdan Bejze zauważył, że wśród autorów prac można wyróżnić trzy postawy wobec Kościoła, co nie jest bez znaczenia dla treści samych publikacji. Wyróżnił publikacje: 1) pisane w duchu kościelnym; 2) pisane według deklaracji autorów z pozycji katolickiej, ale odnoszące się do Soboru w sposób krytyczny; 3) rozmyślnie i całkowicie wrogie Kościołowi⁷⁹.

Problem dostępu do spuścizny Vaticanum II dotyczył jednak przede wszystkim skromnej ilości prac naukowych, jak i książek popularno-naukowych. Dlatego omawiając – 13 września 1973 r. podczas 138. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski – prace komisji arcybiskup Antoni Baraniak: „[...] wspominał, iż wielu powołuje się dziś na dorobek Soboru Watykańskiego II, ale w gruncie rzeczy jest on znany zbyt ogólnie. Jedną z przyczyn tego stanu – to brak publikacji, która całą naukę Soboru przybliżałaby szerokim kręgom duchowieństwa i wiernych. Referent [arcybiskup Antoni Baraniak – M. B.] wyczytał dotychczasowy dorobek literacki i naukowy, poświęcony Soborowi, jak seria ‘W nurcie zagadnień posoborowych’, wydawana pod kierunkiem bpa Bejze, pracę kard. Wojtyły ‘U podstaw odnowy. Studium o realizacji Vaticanum II’, publikacje w ‘Ateneum Kapłańskim’, opracowania dokumentów przez ośrodek krakowski itp., ale odczuwa się brak publikacji popularnej. Pragnąc zaradzić temu brakowi Komisja przygotowuje popularny wykład całości nauki soborowej w formie katechizmu. Chodzić w nim będzie o wydobywanie z dokumentów soborowych zasadniczych treści i ułożenie ich logicznie.

⁷⁸ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/292, Protokół 163. KPEP, Częstochowa, 4-5 V 1978 r., k. 45.

⁷⁹ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/260, Protokół 131. KPEP, Kraków, 27-28 VI 1972 r., k. 59.

Całość nauki będzie podana w trzech działach:

- a) pogłębienie samoświadomości Kościoła na Soborze;
- b) Odnowa Kościoła i
- c) Kościół w dialogu ze samym sobą i światem współczesnym.

Podział ten został zapożyczony z encykliki Pawła VI «*Ecclesiam suam*». Rozdział pierwszy jest ukończony, a dalsze dyskutowane. Wykład ten będzie uzupełniony wypowiedziami Stolicy Apostolskiej w okresie posoborowym oraz zaopatrzone w rzeczowy skorowidz⁸⁰.

3.2. Reforma liturgii i pogłębienie studiów biblijnych

Widocznym znakiem przemian, jakie zachodziły w Kościele, była reforma liturgiczna. Objęła ona kilka wymiarów, przy czym wskazać można co najmniej trzy zasadnicze: 1) przygotowania i redakcji nowych ksiąg liturgicznych; 2) praktycznego przystosowania świątyń do nowego rytu mszy św. poprzez zmianę umiejscowienia ołtarza, tabernakulum oraz inne adaptacje architektoniczne⁸¹; 3) nowej formacji służby liturgicznej.

Szczególnie ważne znaczenie dla odnowy liturgii miała redakcja ksiąg liturgicznych. Do 1978 roku zakończono zasadniczy etap prac, przygotowując największą ilość nowych tekstów mszalnych. I tak przygotowano przede wszystkim siedem tomów *Lekcjonarza* (t. 1: *Okres Adwentu i Bożego Narodzenia* w 1972 r.; t. 2: *Okres Wielkiego Postu i Wielkanocy* w 1973 r.; t. 3: *Okres zwykły, część 1* w 1974 r.; t. 4: *Okres zwykły, część 2* w 1975 r.; t. 5: *Okres zwykły, część 3* w 1976 r.; t. 6: *Msze o świętych* w 1977 r.; t. 7: *Msze obrzędowe i wotywny* w 1978 r.).⁸² Równocześnie wydawano księgi obrzędów sakramentów i sakramentaliów. Tylko w 1972 roku opublikowano: *Obrzędy chrztu dzieci*, *Obrzędy sakramentu święceń*, *Obrzędy konsekracji dziewic*, *Obrzędy poświęcenia olejów*, *Obrzędy poświęcenia opata i przeoryszy* oraz *Obrzędy profesji zakonnej*. W 1973 roku – *Obrzędy ustanowienia lektorów, akolitów i dopuszczenia kandydatów do diakonatu i kapłaństwa*; w 1974 roku – *Obrzędy sakramentu małżeństwa*; w 1975 roku – *Obrzędy sakra-*

⁸⁰ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/267, Protokół 138. KPEP, Warszawa, 13-14 IX 1973 r., k. 42.

⁸¹ W wymiarze tym należy również zawrzeć poszukiwanie nowego, posoborowego stylu w architekturze sakralnej, odzwierciedlającego potrzeby odnowionej liturgii. Znakomitym przykładem recepcji Soboru Watykańskiego II w budownictwie jest wznoszony w latach 1967-1977 kościół Matki Bożej Królowej Polski w Krakowie – Nowej Hucie (Arka Pana) oraz kościół Dobrego Pasterza i Matki Bożej Częstochowskiej w Drogomyślu (województwo śląskie) zbudowany w latach 1966-1969. Por. H. Nadrowski, *Kościół naszych czasów. Dziedzictwo i perspektywy*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2000.

⁸² H. J. Sobeczko, *Przekłady posoborowych ksiąg liturgicznych na język polski*, „Seminare” 17, 2001, s. 139.

mentu bierzmowania; w 1978 roku – *Obrzędy poświęcenia kościoła i ołtarza, Obrzędy sakramentu chorych oraz Obrzędy pogrzebu*⁸³.

Sukcesem w dziele posoborowej reformy liturgicznej było również zakończenie – po wielu konsultacjach – prac nad kalendarzem liturgicznym dla diecezji polskich. Ostatecznie na wniosek biskupa Franciszka Jopa, w wyniku zawartych kompromisów, podczas 144. posiedzenia plenarnego Konferencji Episkopatu Polski, obradującego w dniach 7-8 września 1974 roku w Szczecinie została zatwierdzona jego ostateczna redakcja. W tajnym głosowaniu wzięło udział 51 hierarchów, za przyjęciem nowego kalendarza liturgicznego oddano 47 głosów, przeciw – 2, głosy nieważne – 2⁸⁴.

Mimo obiektywnych trudności, przebiegał umiarkowany optymizm, którego ślady odnajdujemy w omówieniu prac Komisji Liturgicznej. W protokole z 135. posiedzenia Konferencji Plenarnej Episkopatu, obradującej w dniach 21-22 marca 1973 roku zanotowano bowiem: „Prace na przekładem Liturgii Godzin i posoborowego Mszału Rzymskiego są rozpoczęte; prace nad mszałem są daleko zaawansowane. Posiadamy już polski tekst Modlitw Eucharystycznych. Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego, drukuje się Lekcjonarz mszalny. Skromniejsze są osiągnięcia w niedawno rozpoczętej pracy nad przekładem brewiarza. W znacznej mierze są opracowane i dostosowane do recytacji i śpiewu psalmy. Jest przekład pewnej części lekcji historiograficznych i patrystycznych, nie mówić już o lekcjach biblijnych, które czerpane są z Biblii Tysiąclecia”⁸⁵.

Liturgista ks. Helmut Jan Sobeczko podkreśla jednak, że nie unikniono wielu błędów, które przyczyniły się do spowolnienia całego procesu odnowy liturgicznej i jego wydłużenia⁸⁶. Przypomnijmy tylko, że przewodniczącemu Komisji Liturgicznej biskupowi Franciszkowi Jopowi nie udało się przekonać Konferencji Episkopatu Polski do utworzenia instytutu liturgicznego, który mógł odgrywać centralną rolę w procesie reformy⁸⁷. Również – tylko częściowo – udało się wdrożyć plan zorganizowania pięciu ośrodków roboczych dla tłumaczenia tekstów liturgicznych (Warszawa, Kraków, Lublin, Poznań, Wrocław). Powstały trzy – w Warszawie, Krakowie i Lublinie. W ramach ich działalności powołano zespoły specjalistów, które całościowo przygotowywały tłumaczenia oraz ich redakcje⁸⁸.

⁸³ Tamże, s. 141-142.

⁸⁴ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/273, Protokół 144. KPEP, Szczecin, 7-8 IX 1973 r., k. 16.

⁸⁵ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/264, Protokół 135. KPEP, Warszawa, 21-22 III 1973 r., k. 55.

⁸⁶ H.J. Sobeczko, *Prace Komisji Liturgicznej Episkopatu Polski nad realizacją Konstytucji liturgicznej w Polsce w latach 1963-1975*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 38(1985), nr 4-5, s. 309; tenże, *Przekłady posoborowych ksiąg liturgicznych na język polski*, dz. cyt., s. 135.

⁸⁷ E. Mateja, *Rola biskupa Franciszka Jopa w dziele odnowy liturgicznej Kościoła po Vaticanum II*, w: *Życie i posługa biskupa Franciszka Jopa (1897-1976). W 40. rocznicę śmierci pasterza diecezji opolskiej*, red. P. Górecki, Opole 2016, s. 201.

⁸⁸ H.J. Sobeczko, *Przekłady posoborowych ksiąg liturgicznych na język polski*, dz. cyt., s. 137.

W ten sposób przygotowano jednak tylko pierwszą z ksiąg sakramentów i sakramentaliów – w 1972 roku – *Obrzędy Chrztu dzieci*. Zadanie to wykonał ośrodek lubelski kierowany przez ks. Wacława Schenka⁸⁹. Tłumaczenia kolejnych ksiąg często nie pozbawione były improwizacji i przypadkowości, a prace zespołowe funkcjonowały na niesprecyzowanych zasadach. Innym mankamentem była zbyt długa i skomplikowana procedura ostatecznego zatwierdzenia ksiąg – zarówno ze strony Konferencji Episkopatu Polski jak i Stolicy Apostolskiej⁹⁰.

W posoborowej odnowie liturgii swój udział miał również aspekt artystyczno-architektoniczny. Dostosowanie świątyni, a w szczególności prezbiterium, do wymogów nowych obrzędów mszy św. było niekiedy sporym wyzwaniem nie tylko liturgiczno-prawnym⁹¹. W przypadku monumentalnej bazyliki katedralnej Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Pelplinie – wówczas katedry diecezji chełmińskiej – nową strefę liturgii zorganizowano na przecięciu transeptu i nawy głównej. Jeszcze w 1971 roku zaprojektowano i wzniesiono ołtarz ofiarny, przy którym od 1972 roku na stałe sprawowana jest Eucharystia. Problematyka zmian w przestrzeni sakralnej kościołów była wyjątkowo aktualna i powracano do niej jeszcze przez wiele lat. W archidiecezji warszawskiej w maju 1973 roku jej pasterz – kardynał Stefan Wyszyński – zalecał, by ołtarz posoborowy miał odpowiednią formę, wielkość oraz był wykonany z materiału godnego sprawowania na nim Najświętszej Ofiary. Zwracał również uwagę, by tabernakulum usytuowane było w centralnym miejscu prezbiterium bądź w specjalnej w tym celu przygotowanej kaplicy⁹².

W zakresie studiów biblijnych sporym wydarzeniem było opublikowanie w 1975 roku kompletnego, nowego tłumaczenia Pisma Świętego – tzw. *Biblii Poznańskiej*. Inicjatywa ks. Aleksiego Klawka, po jego śmierci w 1969 roku kontynuowana była przez ks. Michała Petera (kierował redakcją ksiąg Starego Testamentu) i ks. Mariana Wolniewicza (kierował redakcją ksiąg Nowego Testamentu). Wśród tłumaczy poszczególnych ksiąg, oprócz ks. Michała Petera i ks. Mariana Wolniewicza, znaleźli się m.in.: ks. Józef Homerski, o. Augustyn Jankowski OSB, ks. Józef Kudasiewicz, ks. Jan Kanty Pytel, o. Stanisław Stańczyk CSsR, o. Damian Szojda OFM. Uwagę zwraca fakt, że mimo wykorzystania tej samej podstawy źródłowej, co w *Biblii Tysiąclecia* uzyskano zdecydowanie lepsze efekty transla-

⁸⁹ E. Mateja, *Rola biskupa Franciszka Jopa w dziele odnowy liturgicznej Kościoła po Vaticanum II*, dz. cyt., s. 201.

⁹⁰ H.J. Sobeczko, *Prace Komisji Liturgicznej Episkopatu Polski nad realizacją Konstytucji liturgicznej w Polsce w latach 1963-1975*, dz. cyt., s. 309; tenże, *Przekłady posoborowych ksiąg liturgicznych na język polski*, dz. cyt., s. 138.

⁹¹ Zob. D. Brzeziński, *Ukształtowanie i wyposażenie wnętrza kościoła w odnowionym rycie rzymskim. Aspekt liturgiczno-prawny*, „Studia Płockie” 29, 2001, s. 87-99.

⁹² G. Bereszyński, *Reforma liturgiczna Soboru Watykańskiego II w archidiecezji warszawskiej 1963-1992*, Centrum Duszpasterstwa Archidiecezji Warszawskiej, Warszawa 2000, s. 124-125.

torskie. *Biblia Poznańska* określana jest przez wielu biblistów jako najbardziej wierne oryginałowi tłumaczenie polskie, ponadto wyposażona jest w najlepszy aparat naukowy, na który składają się bogate komentarze. Wydawać by się mogło, że niezaprzeczone walory naukowe *Biblia Poznańskiej* spowodują jej entuzjastyczne przyjęcie przez biskupów polskich. Tymczasem na kartach protokołu Rady Głównej Episkopatu Polski z 22 stycznia 1974 roku odnajdujemy wątpliwości: „[...] czy wobec tego, że została wydana Biblia Tysiąclecia mnożyć wydawnictwa, które pod inną nazwą powtarzają to samo”⁹³. Dopiero wyjaśnienia arcybiskupa Baraniaka, obrazujące wysiłek wielu znakomitych biblistów oraz skalę prac redakcyjno-translacyjnych, pozwoliły zaakceptować jej druk⁹⁴.

Innym znaczącym wydarzeniem w zakresie translatorstwa biblijnego był przekład psalmów dokonany przez Marka Skwarnickiego. W grudniu 1974 roku tłumaczenie trafiło do rąk kardynała Stefana Wyszyńskiego⁹⁵, a w styczniu 1975 roku zostało zatwierdzone przez Konferencję Episkopatu Polski⁹⁶. Efekt trzech lat pracy poety i prozaika, związanego ze środowiskiem krakowskiego „Tygodnika Powszechnego”, ostatecznie ukazał się w 1976 roku. Podkreślić w tym miejscu należy, że psalterz Marka Skwarnickiego przygotowany został specjalnie na potrzeby *Liturgii Godzin*. *Notabene* była to jedyna księga, której spolszczenie odłożono do czasu wydrukowania I tomu. Uchwałę o wprowadzeniu języka polskiego do *Liturgii Godzin* Konferencja Episkopatu Polski przyjęła dopiero 5-6 września 1972 roku, a więc ponad dwa lata po decyzji o całkowitym spolszczeniu liturgii mszalnej⁹⁷.

3.3. Praktyczna realizacja idei synodalności

Z dużym rozmachem w latach siedemdziesiątych XX wieku urzeczywistniała się, wyrosła z nauki Soboru Watykańskiego II, idea synodalności. W skali Kościoła powszechnego realizowana była ona poprzez instytucję Synodu Biskupów⁹⁸, a w wymiarze Kościołów partykularnych – poprzez synody poszczególnych diecezji bądź prowincji.⁹⁹ W krótkim analizowanym okresie w Polsce obradowały aż

⁹³ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/29, k. 27, Protokół Rady Głównej EP z 22 stycznia 1974 r.

⁹⁴ Tamże.

⁹⁵ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/30, k. 10, Protokół Rady Głównej EP z 14 stycznia 1975 r.

⁹⁶ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/275, Protokół 146. KPEP, Warszawa, 15-16 I 1975 r., k. 54-55.

⁹⁷ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/261, Protokół 132. KPEP, Poznań, 5-6 IX 1972 r., k. 60-61.

⁹⁸ Zob. J. Dyduch, *Kardynał Karol Wojtyła w służbie Kościołowi powszechnemu: udział w pracach Kurii Rzymskiej i Synodów Biskupich*, Wydawnictwo św. Stanisława BM, Kraków 1998.

⁹⁹ T. Pieronek, *Posoborowe synody diecezjalne w Polsce*, w: *Służyć prawdzie i miłości. Pamięci Księdza Biskupa Dra Stefana Bareły III Ordynariusza Częstochowskiego*, red. J. Kowalski, Wydawnictwo Diecezjalne „Regina Poloniae”, Częstochowa 1984, s. 389-413; J. Dyduch, *Synod diecezjalny – narzędziem odnowy Kościoła partykularnego*, „Prawo Kanoniczne” 40 (1997), nr 3-4; W. Góralski, *Ruch synodalny w Polsce po Soborze Watykańskim II*, „Roczniki Nauk

cztery synody diecezjalne, piąty był nieukończony, a szósty i siódmy znajdowały się we wczesnej fazie przygotowawczej. W kolejności chronologicznej powołania pierwszych komisji synodalnych oraz otwarcia samych synodów były to:

- 1) III Synod Warszawski (12 lutego 1971 r. i 10 maja 1973 r.)¹⁰⁰;
- 2) Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej (8 maja 1971 r. i 8 maja 1972 r.)¹⁰¹;
- 3) I Synod Katowicki (6 stycznia 1972 r. i 14 grudnia 1974 r.)¹⁰²;
- 4) II Synod Gdański (19 kwietnia 1972 r. i 25 września 1973 r.)¹⁰³;
- 5) II Synod Częstochowski (8 stycznia 1976 r. i 7 czerwca 1976 r.)¹⁰⁴;
- 6) II Synod Lubelski (25 listopada 1975 r. i 21 czerwca 1980 r.);
- 7) II Synod Gnieźnieński (29 marca 1978 r. i 21 maja 1980 r.).

Jak twierdzi biskup Tadeusz Pieronek synody te generalnie nie miały charakteru pastoralnego, gdyż czynny udział świeckich rozumiany jako pełne uczestnictwo w pracach komisji był wielką rzadkością. Wyjątkiem były natomiast Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej oraz I Synod Katowicki, które wyróżniały się zaangażowaniem świeckich, otwartością, wachlarzem zaprezentowanych problemów oraz nowoczesnym ujęciem kwestii eklesjalnych¹⁰⁵.

III Synod Warszawski w znacznej mierze aplikował nauczanie Soboru Watykańskiego II. Podczas obrad 9 sesji plenarnych: 10 i 16 maja 1973; 7 czerwca 1973; 27 września 1973; 10, 16 i 30 października 1973; 15 listopada 1973 i 28 grudnia 1973 roku podjął uchwały dotyczące zadań kapłanów, zakonników i świeckich. Co prawda, laikat uczestniczył tylko w wymiarze symbolicznym (8 świeckich uczestniczyło w pracach komisji synodalnych, a 18 otrzymało mandat uczestników sesji uroczystych i zwyczajnych oraz innych obrad synodu), to jednak ostatnia VII część statutów synodalnych, zatytułowana *Posłannictwo katolików świeckich*, obejmowała aż 46 szczegółowych postanowień, w tym polecenie powołania Para-

Prawnych” VIII 1998, s. 239-261; J. Gręźlikowski, *Instytucja synodu diecezjalnego w Kościele w Polsce po Soborze Watykańskim II*, „Studia Włocławskie” 4, 2001, s. 107-126.

¹⁰⁰ Zob. G. Bereszyński, *Reforma liturgiczna Soboru Watykańskiego II w archidiecezji warszawskiej 1963-1992*, dz. cyt., s. 135-143.

¹⁰¹ J. Marecki, *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972-1979 jako próba recepcji Soboru Watykańskiego II*, w: *Studia Soborowe, Historia i recepcja Vaticanum II*, red. M. Białkowski, GroupMedia, Toruń 2014, t. 2, cz. 1, s. 609-635.

¹⁰² H. Bednorz, *Synod katowicki a inne synody współczesne*, „Znak” 1973, nr 2, s. 153-169; H. Bednorz, J. Walisko, *Posługa katolików świeckich w świetle uchwał I Synodu Diecezji Katowickiej*, Katowice 1981; *Wiara, modlitwa i życie w Kościele katowickim. Uchwały I Synodu Diecezji Katowickiej*, Katowice – Rzym 1976; A. Palion, *Ekumeniczny wymiar posługi biskupiej Herberta Bednorza*, Biblioteka Teologiczna Wydziału Teologicznego-Uniwersytet Śląski w Katowicach, Katowice 2011, s. 88-105.

¹⁰³ *Statuty II Synodu Gdańskiego*, Kuria Biskupia Gdańska, Gdańsk – Oliwa 1976.

¹⁰⁴ *Drugi Synod Diecezji Częstochowskiej. Chrystus światłem, Maryja wzorem*, Częstochowa 1987.

¹⁰⁵ T. Pieronek, *Posoborowe synody diecezjalne w Polsce*, w: *Służyć prawdzie i miłości. Pamięci Księdza Biskupa dra Stefana Bareły III Ordynariusza Częstochowskiego*, dz. cyt., s. 402.

fialnych Rad Duszpasterskich. Przywołajmy tytuły uchwał, gdyż dobrze ilustrują one szeroką tematykę synodu, wyrosłą z nauczania soborowego. Były to: *Droga odnowy soborowej*; *Wspólnota Ludu Bożego w diecezji i parafii*; *Przekazywanie prawdy Bożej*; *Życie liturgiczne*; *Życie i posługa kapłanów*; *Instytuty zakonne i świeckie*. Tak bogata tematyka – uwzględniająca specyfikę Kościoła lokalnego – pozwoliła rozstrzygnąć na nowo wiele podstawowych zagadnień duszpasterskich. Ksiądz Grzegorz Bereszyński wskazuje wśród nich m.in.: zdefiniowanie diecezji i parafii jako wspólnoty miłości; reorganizację diecezjalnych struktur oraz urzędów kurialnych i terenowych w duchu pomocniczości i służebności; reorganizację seminarium duchownego; dowartościowanie laikatu oraz powszechne powołanie do świętości i apostołstwa¹⁰⁶.

Jak już wspomniano, przełomowy charakter dla Kościoła w Polsce miał Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej z lat 1972-1979¹⁰⁷. W ciągu siedmiu lat odbył on 14 zebrań plenarnych: 8 maja 1972; 8 maja 1973; 8 maja 1974; 8 maja 1975; 8 maja 1976; 7 maja 1977; 3 grudnia 1977; 8 maja 1978; 14 października 1978; 16 grudnia 1978; 3 marca 1979; 8 maja 1979; 8 czerwca 1979 roku. W dniu 8 maja 1979 roku – w święto św. Stanisława ze Szczepanowa, biskupa i męczennika – następcą kardynała Karola Wojtyły arcybiskup Franciszek Macharski dokonał promulgacji uchwał synodalnych¹⁰⁸. Całość dokumentów końcowych podzielona została na trzy części, które odpowiadają uczestnictwu całego Ludu Bożego w potrójnym posłannictwie Jezusa Chrystusa („tria munera Christi”): prorocko–nauczycielskim, kapłańskim i królewsko–pasterskim¹⁰⁹. Część I podejmuje następujące tematy: głoszenie Słowa Bożego, przekaz i rozwój wiary w rodzinie, katechizacja, rola teologii, posługa instytutów zakonnych, działalność misyjna¹¹⁰. W części II omówione zostały sakramenty i zagadnienie uswięcenia czasu¹¹¹. Ostatnia – III część – poświęcona została rodzinie, dzieciom, młodzieży, apostołstwu miłości, odpowiedzialności chrześcijan za budowę i odnowienie

¹⁰⁶ G. Bereszyński, *Reforma liturgiczna Soboru Watykańskiego II w archidiecezji warszawskiej 1963-1992*, dz. cyt., s. 139.

¹⁰⁷ *Synod krakowski odczytany na nowo. Materiały z sympozjum „Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972-1979 XXV lat od zakończenia” zorganizowanego przez Instytut Prawa Kanonicznego Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie dnia 8 czerwca 2004 r.*, red. A. Chrapkowski OSPPE, A. Wójcik, Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków 2005.

¹⁰⁸ W. Góralski, *Ruch synodalny w Polsce po Soborze Watykańskim II*, dz. cyt., s. 250.

¹⁰⁹ J. Marecki, *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972-1979 jako próba recepcji Soboru Watykańskiego II*, dz. cyt., s. 626.

¹¹⁰ J. Dyduch, *Posługa prorocko-nauczycielska w dokumentach Duszpasterskiego Synodu Archidiecezji Krakowskiej 1972-1979*, w: *Synod krakowski odczytany na nowo*, dz. cyt., s. 63.

¹¹¹ J. Szkodoń, *Posługa kapłańska Ludu Bożego w dokumentach Duszpasterskiego Synodu Archidiecezji Krakowskiej*, w: *Synod krakowski odczytany na nowo*, dz. cyt., s. 33.

świata, ewangelizację kultury i przez kulturę, pracy zawodowej¹¹². Efektem końcowym było również postanowienie o powołaniu we wszystkich parafiach Duszpasterskich Rad Parafialnych, a w archidiecezji Duszpasterskiej Rady Archidiecezjalnej. Potwierdzono ponadto rolę Rady Kapłańskiej¹¹³.

Dużą rolę w pracach Duszpasterskiego Synodu Archidiecezji Krakowskiej odegrali świeccy. Skala ich zaangażowania była nieporównywalna z żadnym wcześniej zwoływanym synodem. Celem metropolity krakowskiego było nie tylko uaktywnienie jak największej liczby świeckich, ale też związanie ich – we wspólnym dziele – z kapłanami. Jednocześnie prace synodalne były czasem odkrywania, pogłębiania i studiowania dokumentów Soboru Watykańskiego II, które – obok Ewangelii – stały się drugim najważniejszym odniesieniem dla Kościoła krakowskiego. Podczas XXX posiedzenia Komisji Głównej Synodu kardynał Karol Wojtyła stwierdził: „Chcemy poprzez ten Synod nie tylko zainteresować Soborem szerokie kręgi duchowieństwa i społeczeństwa katolickiego, stworzyć tę świadomość, że Sobór zstępuje, staje się ich własnością, ale przez Synod Pastoralny doprowadzić do pewnych końcowych uchwał, do dokumentów, które będą uchwałami, które będą określały rzeczywistość Kościoła Krakowskiego, i które będą ukierunkowywały życie tego Kościoła Krakowskiego na przyszłość. [...] Synod nie może rozminąć się z tą całą problematyką; musi ją podjąć. W przeciwnym razie nie będzie też dobrym synodem *ad intra*. Zresztą na tym polegał specjalny geniusz Soboru Watykańskiego II; on był dlatego tak dobrym Soborem *ad intra*, ponieważ był i chciał być bardzo *ad extra*: pokazać Kościół w świecie, pokazać ten świat – nie bać się tych kontrastów, nie bać się tej konfrontacji, tylko ją przeświecać. To się także odnosi do naszego Synodu, zwłaszcza, że go tak sytuujemy na przedłużeniu Soboru i chcielibyśmy, żeby miał podobnie, jak Sobór, znaczenie dla naszego lokalnego Kościoła”¹¹⁴.

Zbliżenie z laikatem stało się możliwe dzięki powołaniu Synodalnych Zespołów Studyjnych, które były najważniejszym i podstawowym miejscem pracy synodu¹¹⁵. Już po pierwszym roku prac synodalnych działało 325 zespołów, natomiast w trzecim roku ich liczba wzrosła do 494¹¹⁶, przy czym do udziału w pracach Synodalnych Zespołów Studyjnych często włączały się grupy oazowe, zespoły charytatywne, grupy duszpasterstwa stanowego i zawodowego. Charakter i skład

¹¹² J. Abrahamowicz, *Posługa królewsko-pasterska w dokumentach Duszpasterskiego Synodu Archidiecezji Krakowskiej 1972-1979*, w: *Synod krakowski odczytany na nowo*, dz. cyt., s. 82.

¹¹³ T. Pieronek, *Posoborowe synody diecezjalne w Polsce*, w: *Służyć prawdzie i miłości. Pamięci Księdza Biskupa dra Stefana Bareły III Ordynariusza Częstochowskiego*, dz. cyt., s. 409.

¹¹⁴ *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972-1979, Dokumentacja*, Kuria Metropolitalna, Kraków 1985, t. 2, s. 143-144, 151-152.

¹¹⁵ J. Marecki, *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972-1979 jako próba recepcji Soboru Watykańskiego II*, dz. cyt., s. 616, 621-622.

¹¹⁶ K. Górny, *Działalność Synodalnych Zespołów Studyjnych*, w: *Synod krakowski odczytany na nowo*, dz. cyt., s. 29.

osobowy zespołów sprawiał, że wykonywały one wiele funkcji. Wskażmy kilka z nich: samokształceniowa, samowychowawcza, konsultacyjna, opiniodawcza, informacyjna¹¹⁷. Tempo prac synodu nie pozwalało na zapoznanie się – w ramach prac Synodalnych Zespołów Studyjnych – ze wszystkimi projektami dokumentów synodalnych, dlatego przyjęto zasadę wyboru tych, które najbardziej interesują wszystkich członków zespołu i na których temat będą mogli się wypowiedzieć. W późniejszym czasie przyjęto jeszcze jedno nowatorskie rozwiązanie – specjalną akcją tzw. niedziel synodalnych. Polegała ona na zapoznawaniu wiernych w parafiach raz w miesiącu z tematyką jednego z projektowanych dokumentów synodalnych¹¹⁸. Następnie zachęcano wiernych do pisemnej wypowiedzi na temat przedstawionej problematyki. W ten sposób w Kościele krakowskim urzeczywistniano nie tylko idee synodalności, ale przede wszystkim soborową wizję Kościoła opartą na awansie, aktywizacji, współuczestnictwie i współodpowiedzialności świeckich.

Zwołany przez biskupa Herberta Bednorza I Synod Katowicki obradował podczas sesji synodalnych, które odbyły się: 14-15 grudnia 1974; 21-22 grudnia 1974; 25-26 stycznia 1975; 1-2 lutego 1975; 5-6 kwietnia 1975; 12-13 kwietnia 1975; 31 maja – 1 czerwca 1975; 7-8 czerwca 1975; 27-28 września 1975; 4-5 października 1975; 8-9 października 1975 oraz 15 listopada 1975 roku¹¹⁹. Szeroką bazę konsultacyjną i opiniodawczą synodu tworzyły Parafialne Rady Duszpasterskie oraz Dekanalne Rady Duszpasterskie. Szczególną rolę w obradach odegrali świeccy, którzy stanowili 1/3 wszystkich członków synodu (60 na 180 uczestników)¹²⁰. Treści synodu zamknięte zostały w trzech częściach: *Wiara i jej przekaz w Kościele Katowickim*; *Kult i modlitwa w Kościele Katowickim*; *Życie i działalność duszpasterska w Kościele Katowickim*. Natomiast osobne rozdziały uchwał końcowych poświęcono środkom społecznego przekazu, apostołstwu świeckich oraz ekumenizmowi¹²¹.

II Synod Gdański obradował podczas czterech sesji, które odbyły się: 25 września 1973; 26 października 1973; 27 listopada 1973 i 20 grudnia 1973 roku. Świeccy pełnili wyłącznie role audytorów, mimo że w dekrete zwołującym podkreślono znaczący udział laikatu w przygotowaniach statutów synodalnych. Całość dokumentacji podzielona została na schematy (odpowiadające rozdziałom), które składały się z 688 punktów oraz 50 aneksów¹²². Schemat I dotyczył spraw związanych z funkcjonowaniem duchowieństwa diecezjalnego, II – życia zakon-

¹¹⁷ T. Pieronek, *Posoborowe synody diecezjalne w Polsce*, w: *Służyć prawdzie i miłości. Pamięci Księdza Biskupa dra Stefana Bareły III Ordynariusza Częstochowskiego*, dz. cyt., s. 407.

¹¹⁸ Tamże, s. 408.

¹¹⁹ W. Góralski, *Ruch synodalny w Polsce po Soborze Watykańskim II*, dz. cyt., s. 248.

¹²⁰ H. Bednorz, *Pierwszy synod diecezji katowickiej*, „Znak” 28 (1976), nr 7, s. 922.

¹²¹ W. Góralski, *Ruch synodalny w Polsce po Soborze Watykańskim II*, dz. cyt., s. 249.

¹²² T. Pieronek, *Posoborowe synody diecezjalne w Polsce*, w: *Służyć prawdzie i miłości. Pamięci Księdza Biskupa dra Stefana Bareły III Ordynariusza Częstochowskiego*, dz. cyt., s. 399.

nego. Świeckim poświęcono schemat III. Kolejne schematy omawiały tematykę: IV – przepowiadania Słowa Bożego; V – wychowania chrześcijańskiego; VI – życia liturgicznego i sakramentów; VII – duszpasterstwa. Natomiast schemat VIII, dotyczący struktur duszpasterskich, zalecał ustanowienie Rady Kapłańskiej, Rady Duszpasterskiej oraz Duszpasterskich Rad Parafialnych¹²³. W strukturze dokumentów widać więc wyraźnie odzwierciedlenie głównych tematów poruszanych w nauczaniu Soboru Watykańskiego II.

7 i 14 czerwca 1976 roku odbyły się dwie spośród trzech sesji II Synodu Częstochowskiego. Hasłem przewodnim, zaproponowanym przez biskupa Stefana Barełę, były słowa: „Chrystus światłem, Maryja wzorem”. Pierwsza sesja synodalna poświęcona była powołaniu chrześcijańskiemu i głoszeniu Ewangelii, z kolei druga kultowi Bożemu w Kościele częstochowskim oraz powołaniu świeckich. Ostatecznie synod ten, rozciągnięty w czasie na przestrzeni czternastu lat, obradował z przerwą aż do 1989 roku¹²⁴.

3.4. Osiągnięcia ruchu ekumenicznego

W dekadzie lat siedemdziesiątych XX wieku nastąpiła wyraźna intensyfikacja działań ekumenicznych. 17 stycznia 1971 roku po raz pierwszy w nabożeństwie ekumenicznym, sprawowanym przez ówczesnego przewodniczącego Komisji do spraw Ekumenizmu Episkopatu Polski biskupa Władysława Miziołka, wzięli udział przedstawiciele innych Kościołów i wspólnot eklesjalnych. Tydzień Modlitw o Jedność w 1971 roku był więc przełomem w relacjach pomiędzy Kościołem katolickim a Polską Radą Ekumeniczną. Co więcej, 29 września 1971 roku Komisja do spraw Ekumenizmu Episkopatu Polski skierowała pismo do Polskiej Rady Ekumenicznej z propozycją nawiązania oficjalnych stosunków¹²⁵. Pozytywna odpowiedź na to pismo nadeszła dopiero po kilku latach – 17 stycznia 1974 roku¹²⁶.

Polska Rada Ekumeniczna wyznaczyła na swoich przedstawicieli do rozmów ze stroną katolicką: ks. prof. Witolda Benedyktowicza, naczelnego superintendenta Kościoła Metodystycznego w Polsce; ks. Ryszarda Trenklera, seniora Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Polsce i ks. Jana Anchimiuka z Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, późniejszego arcybiskupa Jeremiasza. Do reprezentowania Kościoła katolickiego Komisja do spraw Ekumenizmu 11 lutego 1974 roku skierowała: biskupa Henryka Gulbinowicza, o. Aleksandra Hauke-Ligowskiego OP, ks. Władysława Hładowskiego oraz o. Stanisława Celestyna Napiórkowskiego OFMConv¹²⁷.

¹²³ W. Góralski, *Ruch synodalny w Polsce po Soborze Watykańskim II*, dz. cyt., s. 245-246.

¹²⁴ Tamże, s. 254.

¹²⁵ *Encyklopedia ekumenizmu w Polsce (1964-2014)*, dz. cyt., s. 33.

¹²⁶ Tamże, s. 34-35.

¹²⁷ L. Balter, *Ekumenizm w Polsce po Soborze Watykańskim II*, w: *Ekumenizm na progu trzeciego tysiąclecia*, red. P. Jaskóła, Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2000, s. 114.

Pierwsze spotkanie Komisji Mieszanej Polskiej Rady Ekumenicznej i Komisji do spraw Ekumenizmu Episkopatu Polski odbyło się 22 maja 1974 roku¹²⁸. Już wówczas ustalono katalog najważniejszych zagadnień, które miały być przedmiotem rozmów. Przywołajmy je, by zilustrować ogrom zadań, jakie stawiała przed sobą Komisja Mieszana. Były to: 1) trwale ukonstytuowanie Komisji Mieszanej; 2) zbadanie możliwości wydania ekumenicznego przekładu Pisma Świętego w języku polskim; 3) wspólne organizowanie Tygodnia Modlitw o Jedność Chrześcijan; 4) dokończenie rozpoczętego dialogu o chrzcie św.; 5) sposoby postępowania w sprawie małżeństw mieszanych; 6) obopólna wymiana zagranicznych gości odwiedzających obie strony; 7) dopracowanie spraw liturgicznych dotyczących różnych Kościołów (m.in. kwestia wspólnego *Wierzę w Boga*); 8) naukowe kontakty ekumeniczne między uczelniami; 9) wpływanie na społeczeństwo w duchu miłości międzywyznaniowej; 10) współpraca w zakresie wspólnego używania świątyń oraz troska o braterskie rozwiązywanie sporów o budynki sakralne; 11) analizowanie kwestii historycznych, które rzutują na współczesność¹²⁹.

W praktyce jednak, oprócz rozmów przygotowujących coroczny Tydzień Modlitw o Jedność Chrześcijan, w latach 1972-1978, szczególnie duże znaczenie miał dialog doktrynalny mający doprowadzić do wzajemnego uznania ważności chrztu św. oraz małżeństw o różnej przynależności konfesyjnej. W tym celu m.in. 7 grudnia 1977 roku powołana została do życia Podkomisja do spraw Dialogu Doktrynalnego, która zajęła się rozmowami z poszczególnymi Kościołami zrzeszonymi w PRE¹³⁰.

Wśród różnorodnych działań ekumenicznych nie można pominąć także inicjatywy, która wyszła ze środowiska kleryków wyższych seminariów duchownych. Pierwsze sympozjum ekumeniczne, „zorganizowane przez alumnów dla alumnów”, odbyło się w Poznaniu w dniach 9-11 grudnia 1976 roku¹³¹.

Szczególną rolę w procesie recepcji nauczania Soboru Watykańskiego II o ekumenizmie odegrał biskup katowicki Herbert Bednorz. Zwołany przez niego i obradujący w latach 1974-1975 I Synod Diecezji Katowickiej przyjął – pionierski w skali Kościoła polskiego – dokument *Ekumenizm w Kościele Katowickim*. Dokument, składający się z sześciu rozdziałów, podejmował problemy współpracy w dziedzinie ewangelizacji, kultury, służby bliźnim. Wiele uwagi poświęcono małżeństwom mieszanym, wszak diecezja katowicka obejmowała tereny Śląska

¹²⁸ Tamże, s. 34.

¹²⁹ L. Balter, *Ekumenizm w Polsce po Soborze Watykańskim II*, w: *Ekumenizm na progu trzeciego tysiąclecia*, dz. cyt., s. 115.

¹³⁰ *Encyklopedia ekumenizmu w Polsce (1964-2014)*, dz. cyt., s. 34-35.

¹³¹ L. Balter, *Ekumenizm w Polsce po Soborze Watykańskim II*, w: *Ekumenizm na progu trzeciego tysiąclecia*, dz. cyt., s. 119.

Cieszyńskiego zamieszkałe przez ewangelików wyznania augsburskiego¹³². Dokument synodalny wymieniał także etapy formacji pojednania ekumenicznego oraz konkretne płaszczyzny i formy współpracy. Biskup katowicki, odnosząc się do wspomnianego dokumentu, złożył następujące świadectwo: „Już teraz zaczynamy go realizować nawiązując do ekumenicznych poczynań realizowanych w diecezji na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat. Zapraszamy przy tym do czynnego udziału naszych ewangelików. Dotychczasowe efekty ekumeniczne mogłyby być większe i lepsze, ale dzięki nim już i tak coś bardzo ważnego zostało osiągnięte na Śląsku Cieszyńskim, gdzie ludność jest mieszana: katolicka i ewangelicka. Zniknęły tam bowiem wszelkiego rodzaju walki i zmagania wyznaniowe, w których dawniej niejedną raz wyładowała się złość i wzajemna nienawiść. Tego już nie ma! Za to coraz więcej jest miłości, wzajemnego zrozumienia i współpracy między katolikami i ewangelikami, ale daleko jeszcze jest do jedności w wierze”¹³³.

Postawę pasterza Kościoła katowickiego można również określić jako modelową – posoborowego biskupa otwartego nie tylko na potrzeby własnych diecezjan, ale gotowego do współpracy na rzecz jedności chrześcijan i dawania świadectwa o Chrystusie – Głowie Kościoła. W latach 1968-1985 napisał 15 specjalnych listów z okazji Tygodnia Modlitw o Jedności. W 1973 roku list poświęcony był znaczeniu modlitwy w ruchu ekumenicznym, z kolei w roku 1977 – nadziei, która zawieść nie może¹³⁴.

Obecność na Soborze Watykańskim II obserwatorów – gości oraz członków oficjalnych delegacji bratnich Kościołów chrześcijańskich – zachęcała, by zaprosić również do Polski wybitnych przedstawicieli siostrzanych Kościołów. Duże znaczenie dla Kościoła w Polsce miały wizyty brata Rogera Schütza, założyciela wspólnoty ekumenicznej z Taizé. W diecezji katowickiej gościł on w 1973 i 1975 roku, uczestnicząc w pielgrzymce stanowej mężczyzn do sanktuarium w Piekarach Śląskich¹³⁵. Ponadto w 1973 roku brat Roger uczestniczył w spotkaniu z klerykami Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Katowicach¹³⁶.

Zwieńczeniem starań ekumenicznych tego okresu była wizyta wielkiego kaznodziei baptystów Billy Grahama w dniach 6-16 października 1978 roku. Wobec braku zgody na udostępnienie mu stadionów i hall wystawienniczych przez władze komunistyczne, został zaproszony przez biskupów do głoszenia Dobrej Nowiny w świątyniach katolickich. W Katowicach w spotkaniu, które odbyło się w katedrze Chrystusa Króla w obecności biskupa katowickiego Herberta Bednorza, wzięło udział 12 tysięcy osób. Kolejne spotkania odbyły się w Poznaniu –

¹³² A. Palion, *Ekumeniczny wymiar posługi biskupiej Herberta Bednorza*, dz. cyt., s. 97.

¹³³ H. Bednorz, *Pierwszy synod diecezji katowickiej*, „Znak” 28 (1976), nr 7, s. 931-932.

¹³⁴ A. Palion, *Ekumeniczny wymiar posługi biskupiej Herberta Bednorza*, dz. cyt., s. 105-127.

¹³⁵ K. Banaś, *Komunistyczny aparat bezpieczeństwa wobec pielgrzymek stanowych do Piekar Śląskich (1947-1989)*, dz. cyt., s. 268-269.

¹³⁶ A. Palion, *Ekumeniczny wymiar posługi biskupiej Herberta Bednorza*, dz. cyt., s. 82-83.

w kościele Matki Bożej Różańcowej oo. dominikanów i w Krakowie – w kolegiacie św. Anny¹³⁷.

3.5. Przystosowana odnowa życia zakonnego

Soborowy dekret o przystosowanej odnowie życia zakonnego *Perfectae caritatis* zapowiadał głęboką reformę zakonów, w szczególności organizacji i zasad funkcjonowania wspólnot zakonnych¹³⁸. Dawał też wskazania, wedle jakich kryteriów praktycznych należało przeprowadzać odnowę: 1) usunąć przestarzałe formy i obyczaje; 2) przebadać sposób rządzenia w instytutach; 3) wciągnąć do współpracy wszystkich członków wspólnot zakonnych¹³⁹. Zmiany obejmowały ważną, a nade wszystko liczebną część Kościoła w Polsce. W 1975 roku w 2 763 domach zakonnych żyło 25 781 zakonnice¹⁴⁰. Z kolei zakony męskie posiadały w 1970 roku 462 domy zakonne, w 1980 – 610. Zamieszkiwało je w 1970 roku – 7 740 zakonników, w 1972 – 7 847 zakonników, w 1974 – 7 927 zakonników, w 1976 – 7 768 zakonników, w 1978 – 8 797 zakonników, w 1980 – 9 277 zakonników¹⁴¹. O ogromnej sile oddziaływania duszpasterskiego zakonów męskich świadczy fakt, że w 1971 roku aż 24,7 proc. ogółu duchowieństwa katolickiego stanowili księża zakonnicy, w 1978 – 21,0 proc.¹⁴²

W referacie wygłoszonym podczas zebrania plenarnego Konferencji Wyższych Przełożonych Zakonów Męskich w dniu 10 maja 1977 roku, ojciec Mariusz Paczowski OFMConv. zwracał uwagę, że proces recepcji uchwał soborowych w zgromadzeniach zakonnych w Polsce obejmuje wiele nowych elementów. Pierwszy z nich to zmiany w teologii życia zakonnego, wyrażające się m.in. w nowym rozumieniu ślubów zakonnych. Drugi to wprowadzenie do zarządzania zakonami zasady kolegialności oraz swoistej demokratyzacji życia wspólnotowego, bowiem: „Przepisy zakonne w szczegółowych zastosowaniach mają połączyć harmonijnie autorytet przełożonych, wpływ podwładnych na wspólne sprawy i troski ogółu zakonników o dobro duchowe, apostołstwo i dobro materialne

¹³⁷ L. Balter, *Ekumenizm w Polsce po Soborze Watykańskim II*, w: *Ekumenizm na progu trzeciego tysiąclecia*, dz. cyt., s. 118.

¹³⁸ P. Jamioł, *Odnowa życia zakonnego w świetle Soboru Watykańskiego II i w nauczaniu magisterium Kościoła*, „Polonia Sacra” XVI (XXXIV) 2012, nr 31 (75), s. 59-72.

¹³⁹ Zob. interesujące uwagi w artykule A. Mirek, *Recepcja Soboru Watykańskiego II w Zgromadzeniu Służebnic Jezusa w Eucharystii na terenach Związku Sowieckiego, czyli o odnowie soborowej w warunkach państwa totalitarnego*, w: *Kościół katolicki w Europie Środkowo-Wschodniej w obliczu dwóch totalitaryzmów (1917-1990)*, red. M. Krzysztofiński, J. Wołczański, IPN-KŚZpNP, Rzeszów – Lwów 2017, t. 2, s. 211-222.

¹⁴⁰ A. Mirek, *Atlas żeńskiego ruchu zakonnego na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, Lublin 2007, s. 70.

¹⁴¹ D. Zamiatąła, *Zakony męskie w polityce władz komunistycznych w Polsce w latach 1945-1989, Problematyka organizacyjno-personalna*, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2009, t. 1, s. 40, 701.

¹⁴² *Kościół katolicki w Polsce 1918-1990. Rocznik Statystyczny*, dz. cyt., s. 154.

wspólnoty zakonnej”¹⁴³. Trzecim elementem jest większe powiązanie, a nawet uzależnienie od władzy biskupa ordynariusza miejsca, co wynika z pełniejszego włączenia zakonów w apostołstwo lokalnego Kościoła (duszpasterstwo parafialne, duszpasterstwo akademickie, misje). Czwarty element dotyczy złagodzenia przepisów klauzury, co jest konsekwencją rozszerzenia udziału zakonów w apostołstwie zewnętrznym.

W dalszej części swego wystąpienia franciszkanin konwentualny stwierdził, że przystosowana odnowa życia zakonnego napotyka jednocześnie wiele trudności, wśród których na pierwszy plan wysuwała się nikła znajomość dokumentów Soboru Watykańskiego II, następnie brak znajomości teologii życia zakonnego i brak znajomości podstawowych dokumentów Kościoła odnoszących się do charyzmatu życia zakonnego, spłycony autorytet prawa (zmiennosc i płynność sformułowań), ogólnikowosc sformułowań zawartych w konstytucjach zakonnych, brak konkretyzacji zobowiązań. Wskazywał również środki, dzięki którym zgromadzenia mogły lepiej i skuteczniej realizować naukę Vaticanum II. Zalecał więc, by – wobec oczywistych przeszkód – podjąć następujące działania: 1) próbować zjednać życzliwość dla nowego ustawodawstwa; 2) zapoznać gruntownie zakonników z podstawowymi dokumentami Kościoła o życiu zakonnym; 3) podczas formacji ustawicznej zachować integrację oddziaływania, opartą na pogłębieniu ducha modlitwy, poznaniu założyciela, tradycji zakonnej i pogłębieniu świadomości przełożonych; 4) podczas formacji podstawowej zwrócić uwagę młodych zakonników na fakt, że przyjęcie święceń nie może być rozumiane przez nich jako próg, granica formacji, ale tylko jako pewien etap ciągłego procesu; 5) w formacji ustawicznej stawiać odpowiednie środki w zależności od grupy wiekowej zakonników, przy czym szczególną uwagę poświęcić średniemu pokoleniu zakonników, spośród którego wywodzą się przełożeni zakonni; pomocą miały być rekolekcje poświęcone wyłącznie konstytucjom zakonnym, skierowane do poszczególnych grup wiekowych¹⁴⁴.

Przywołując konkretny przykład – jako egzemplifikację procesu odnowy wśród polskich żeńskich zgromadzeń zakonnych – przytoczmy świadectwo siostry Beniaminy Kulazińskiej CSP. Zakonnica zauważa, że praca nad odnową życia zakonnego w Zgromadzeniu Sióstr Męki Pana Naszego Jezusa Chrystusa, oparta na wspomnianych wcześniej wytycznych, przebiegała w sposób uporządkowany i roztropny. Sam proces odnowy przebiegał poprzez trzy kapituły, które obradowały w 1969, w 1975 i w 1981 roku. Dokonano wówczas rewizji całego ustawodawstwa

¹⁴³ M. Paczóska, *Recepcja nowych Konstytucji i jej rzutowanie na formację ustawiczną*, Konferencja Plenarna KWPZM, Warszawa, 10 V 1977 r., w: <http://www.zyciezakonne.pl/dokumenty/referaty-konferencje-artykuly/formacja/formacja-permanentna/paczoski-mariusz-paczoski-ofmconv-recepcja-nowych-konstytucji-rzutowanie-formacje-ustawiczna-71055/> (9.1.2018).

¹⁴⁴ Tamże.

zgromadzenia pasjonistek. W 1970 roku przyjęto tekst konstytucji i statutów *ad experimentum*, którego ostateczne zatwierdzenie nastąpiło dopiero w 1983 roku¹⁴⁵.

Dla procesu odnowy życia zakonnego zakonów kontemplacyjnych szczególnie istotne znaczenie miała reforma liturgiczna, której punktem zwrotnym w Polsce była 1. Niedziela Adwentu 1970 roku. Dokonano wówczas całkowitego spolszczenia obrzędów mszy św. Wprowadzenie języka polskiego do liturgii wymogło zrównanie funkcjonujących dotąd dwóch chórów – pierwszego, który modlił się po łacinie oraz drugiego, który modlił się po polsku. Obie wspólnoty, mające dotąd odmienne zakresy obowiązków i uprawnień, zostały złączone. W przypadku zakonów kontemplacyjnych oznaczało to, że każda mniszka składająca profesję zakonną ma takie same zobowiązania i uprawnienia wobec wspólnoty zakonnej. Zmiany dotyczyły także klauzury. Ponadto soborowy *Dekret „Perfectae caritatis”* wprowadził dla klasztorów klauzury nowych możliwość: obok dotychczas istniejącej ścisłej klauzury papieskiej – drugi rodzaj klauzury, zachowywanej według przepisów konstytucji. Ułatwiała to mniszkom wykonywanie pewnych zewnętrznych dzieł apostołstwa, które w kontekście funkcjonowania zakonów w systemie totalitarnym często zapewniało podstawową egzystencję wspólnoty. I tak za radą kardynała Stefana Wyszyńskiego, łowickie bernardynki w latach siedemdziesiątych XX wieku podjęły decyzję przejścia na klauzurę konstytucyjną¹⁴⁶. W ich przypadku pozwoliło to na prowadzenie pracowni haftu artystycznego oraz introligatorni. Z kolei siostra Małgorzata Borkowska OSB podkreśla, że dokonując reformy prawa zakonnego związanego z klauzurą: „Zrezygnowano przy tym, i to jest zgodne z duchem naszej epoki, od mnożenia szczegółowych przepisów, odsyłając kwestie życia codziennego do dziedziny miejscowych zwyczajów i bieżących rozstrzygnięć porządkowych”¹⁴⁷.

U podstaw odnowy życia zakonnego Zgromadzenia Sióstr św. Marii Magdaleny od Pokuty leżały: życie wedle rad ewangelicznych oraz pełne przyjęcie nauczania soborowego. Zgromadzenie to znajdowało się w wyjątkowo trudnej sytuacji materialnej, dlatego jeszcze w 1960 roku prymas Polski kardynał Stefan Wyszyński ustanowił Komisarza Generalnego Zakonu, który miał za zadanie unormować życie wspólnotowe. Mimo wielu problemów bytowych udało się częściowo zachować kontemplacyjny charakter zgromadzenia i w 1971 roku magdalenki uzyskały zgodę na całodzienną adorację Najświętszego Sakramentu we wszystkie

¹⁴⁵ B. Kulazińska, *Aggiornamento zakonów żeńskich w Kościele w świetle dokumentów Soboru Watykańskiego II*, „Studia Płockie”, 34:2006, s. 117-118.

¹⁴⁶ Zob. A. E. Kędracka, *Łowickie bernardynki*, Łowicz 2005. Obecnie Stolica Apostolska zatwierdziła ten rodzaj klauzury dla sześciu klasztorów bernardynek w Polsce (Brzeziny, Chęciny, Łódź, Łowicz, Święta Katarzyna, Warta). Natomiast trzy klasztory (Kraków, Wieluń, Zakliczyn) pozostały przy klauzurze papieskiej.

¹⁴⁷ M. Borkowska, *Odnowa soborowa widziana oczyma benedyktynki*, w: *Studia Soborowe, Historia i nauczanie Vaticanum II*, red. M. Białkowski, GroupMedia, Toruń 2013, t. 1, s. 295.

piątki roku. Tym samym w praktyce życia codziennego – zgodnie z nauczaniem soborowym – siostry akcentowały powrót do charyzmatów sięgających początków wspólnoty, jej źródeł i pierwotnego ducha¹⁴⁸. Jednocześnie to dzieła zewnętrzne oraz tworzenie nowych placówek o charakterze apostołskim (w 1973 r. powstał dom zgromadzenia w Łozinie, a w 1974 r. w Jeleniej Górze) spowodowało gwałtowny wzrost liczebny zgromadzenia i jego trwałą odnowę. W 1970 roku na obszarze Polski pracowało 8 sióstr, w tym 3 po ślubach wieczystych; w 1975 roku – 25 sióstr, w tym 13 po ślubach wieczystych; w 1980 roku – 35 sióstr, w tym 19 po ślubach wieczystych. Usamodzielnienie formacyjno-organizacyjne i materialne zgromadzenia pozwoliło w następnych latach zainicjować kolejny etap odnowy życia zakonnego – proces tworzenia ustawodawstwa opartego na soborowych wskazaniach¹⁴⁹.

3.6. Odnowa katolickiego szkolnictwa wyższego oraz formacji seminaryjnej alumnów

Soborowy *Dekret o formacji kapłańskiej* „*Optatam totius*” zalecał przeprowadzenie reformy studiów kościelnych, natomiast *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim* „*Gravissimum educationis*” rozwój uniwersytetów i fakultetów teologicznych. W Polsce problematyka ta wymagała szczególnego uporządkowania, uregulowania i ujednoczenia prawno-kanonicznego, choćby z uwagi na specyficzny system kształcenia teologicznego. W tym czasie kształcenie – na poziomie uznanych przez władze państwowe studiów wyższych – odbywało się na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim oraz w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. Rangę akademicką – na prawach kościelnych – posiadały jednakowoż jeszcze co najmniej cztery instytucje kościelne: Wydział Teologiczny w Krakowie (potwierdzony w 1959 r. w ramach struktur Arcybiskupiego Seminarium Duchownego w Krakowie), Akademickie Studium Teologii Katolickiej w Warszawie (utworzone w 1962 r. w ramach Arcybiskupiego Seminarium Duchownego w Warszawie), Wydział Teologiczny we Wrocławiu (utworzony w 1964 r.) oraz Akademickie Studium Teologiczne w Poznaniu (utworzone w 1969 r.).¹⁵⁰ Często do grupy tej zalicza się również dwie akademie (wydziały „zamknięte”) prowadzone przez Towarzystwo Jezusowe – Collegium Bobolanum w Warszawie oraz Wydział Filozoficzny Towarzystwa Jezusowego w Krakowie. Wszystkie wymienione uczelnie nie były natomiast uznawane przez resort szkolnictwa wyższego PRL.

¹⁴⁸ A. Adamski, *Fenomen odrodzenia w Polsce Sióstr Magdalenek od Pokuty jako przykład przystosowanej do współczesności odnowy życia zakonnego*, „Perspektiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne”, r. VIII, 2009, nr 1 (14), s. 18.

¹⁴⁹ Tamże, s. 19-21.

¹⁵⁰ W. Góralski, *Wydział teologiczny na uniwersytecie. Aspekt historyczny i prawny*, „Studia Nauk Teologicznych PAN”, t. 3(2008): *Teologia na uniwersytecie*, dz. cyt., s. 36-38.

Z kolei ATK, choć kierowana przez duchownych katolickich, była formalnie uczelnią państwową¹⁵¹.

Szczególą troską kardynała Karola Wojtyły, jako arcybiskupa krakowskiego a zarazem przewodniczącego Komisji do Spraw Nauki Katolickiej EP, było zachowanie ciągłości istnienia – poprzez reaktywizację – krakowskiego Wydziału Teologicznego (akt włączenia w struktury ATK nie był uznawany przez kolejnych metropolitów krakowskich)¹⁵². Z drugiej strony przyszły papież zauważał rażące dysproporcje w rozwoju typowych kierunków świeckich na uczelniach państwowych wobec niedostatków w zakresie studiów teologiczno-filozoficznych. Postulował więc, by istniejące uczelnie katolickie uzyskały afiliację do papieskich uniwersytetów w Rzymie. W ocenie kardynała Wojtyły nadanie takiego statusu dwóm wydziałom teologicznym (Kraków i Wrocław) oraz dwóm akademickim studiom teologicznym (Warszawa i Poznań), mogło znacząco podnieść ich rangę oraz przyspieszyć uznanie przez resort szkolnictwa wyższego. Odrębnym problemem był natomiast pozakościelny status ATK¹⁵³. Ostatecznie postulaty kardynała Karola Wojtyły, mocno wspierane przez Prymasa Polski, zakończyły się sukcesem. Stolica Apostolska przychyliła się do prośb przewodniczącego Komisji do Spraw Nauki Katolickiej. Dekretami z 2 oraz 11 czerwca 1974 roku Kongregacja Wychowania Chrześcijańskiego nadała wszystkim czterem uczelniom teologicznym tytuły „Papieskich Wydziałów Teologicznych”¹⁵⁴. Tym samym, w praktyce odtworzona została przedwojenna sieć uczelni teologicznych składająca się z pięciu głównych ośrodków, co pozwalało lepiej zaspokoić potrzeby kształcenia teologicznego.

¹⁵¹ ATK powstała w 1954 r. w wyniku bezprawnego połączenia Wydziału Teologii Katolickiej Uniwersytetu Warszawskiego z Wydziałem Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Akt ten władze państwowe dokonały z naruszeniem kompetencji kościelnych oraz pogwałceniem statusu kanonicznego obu wydziałów. Co więcej, trzej pierwsi rektorzy ATK: ks. Jan Czuj (1954-1956), ks. Wincenty Kwiatkowski (1956-1965) oraz ks. Józef Iwanicki (1965-1972) działali w prorządowym ruchu „księży patriotów”, stąd relacje metropolity gnieźnieńskiego i warszawskiego z władzami ATK i jej wykładowcami cechowała ostrożność i powściągliwość. Jeszcze w 1960 r. kardynał Stefan Wyszyński – za zgodą Stolicy Apostolskiej – uznał funkcjonowanie tej uczelni i uważał się odtąd za Wielkiego Kanclerza ATK. Nie zmieniło to jednak faktu, że jednostka ta nie spełniała wymogów uczelni katolickiej. Zob. AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/29, Protokół KGEP, Warszawa, 18 VI 1974 r., k. 85-86.

¹⁵² Zob. A. Kubiś, *Papieski Wydział Teologiczny w Krakowie w latach 1954-1981*, Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków 2005.

¹⁵³ Był on przedmiotem rozlicznych dyskusji prowadzonych przez członków Rady Głównej Episkopatu Polski w połowie lat siedemdziesiątych XX w. Zob. AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/27, Protokół KGEP, Warszawa, 12 IV 1972 r., k. 108; AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/29, Protokół KGEP, Warszawa, 18 VI 1974 r., k. 85-86; AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/30, Protokół KGEP, Warszawa, 18 XI 1975 r., k. 106-107; AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/31, Protokół KGEP, Warszawa, 16 XI 1976 r., k. 91-93.

¹⁵⁴ W. Góralski, *Wydział teologiczny na uniwersytecie. Aspekt historyczny i prawny*, dz. cyt., s. 38; J. Dyduch, *Troska kard. Karola Wojtyły o wolność nauki*, „Annales Canonici”, 9 (2013), s. 8.

Ponadto dwa lata później – 23 grudnia 1976 roku – na prośbę metropolity krakowskiego Stolica Apostolska erygowała Papieski Wydział Filozoficzny w Krakowie¹⁵⁵.

Drugim zasadniczym celem metropolity krakowskiego, będącym wyraźnym znakiem realizacji nauczania Soboru Watykańskiego II, było upowszechnienie wykształcenia teologicznego wśród kapłanów na poziomie akademickim poprzez większą dostępność do uczelni i wydziałów teologicznych. W *Pro memoria*, które były zapewne podstawą wystąpienia podczas posiedzenia Rady Głównej Episkopatu Polski w dniu 12 kwietnia 1972 roku kardynał Wojtyła pisał: „Komisja Episkopatu d/s Nauki bardzo pilnie rozważa sprawę afiliacji, widzi w nich bowiem jedyną drogę do utworzenia ‘statusu akademickiego’ dla ogółu kapłanów. Oczywiście, że będzie to status przede wszystkim status akademicki w sensie kościelnym, jednakże od tego trzeba zacząć. De facto absolwenci naszych Wyższych Seminariów spełniają warunki po temu, aby kończyć studia ze stopniem naukowym, bodaj pierwszym”¹⁵⁶.

Natomiast w czerwcu 1975 roku, w imieniu Komisji do Spraw Nauki Katolickiej kardynał Karol Wojtyła przedłożył wszystkim biskupom *Memorial w sprawie ugruntowania akademickiego charakteru studiów w wyższych seminariach duchownych*¹⁵⁷. W listopadzie 1975 roku dokument został przyjęty przez hierarchów i tym samym stał się aktem wyrażającym oficjalne stanowisko Episkopatu Polski¹⁵⁸. Jak zauważa ks. Jan Dyduch, upowszechnienie studiów wyższych wśród księży mogło być realizowane dzięki Wojtyłowej koncepcji zawierania umów o współpracy naukowej pomiędzy centrami akademickimi a wyższymi seminariami duchownymi. Działaniom takim metropolita krakowski patronował co najmniej od 1972 roku¹⁵⁹.

Recepcja Soboru Watykańskiego II objęła także aspekty formacji seminaryjnej alumnów. Podkreślano, że na drodze do kapłaństwa fundamentalną rolę odgrywa zespół doświadczonych kapłanów – moderatorów seminarium duchownego. Zalecano więc, by przełożeni i profesorowie seminariów duchownych, w szczególności zaś ojciec duchowny oraz wychowawcy, rekrutowali się spośród: „[...] ludzi przepojonych duchem kapłańskim i apostołskim, zdolnych do braterskiej

¹⁵⁵ Tamże.

¹⁵⁶ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/27, Protokół KGEP, Warszawa, 12 IV 1972 r., K. Wojtyła, *Pro memoria*, dz. cyt., k. 96.

¹⁵⁷ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/277, Protokół 148. KPEP, Warszawa, 26-27 VI 1975 r., k. 44-45.

¹⁵⁸ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/279, Protokół 150. KPEP, Warszawa, 19-20 XI 1975 r., k. 47.

¹⁵⁹ J. Dyduch, *Udział kardynała Karola Wojtyły w pracach Kongregacji Wychowania Chrześcijańskiego*, „Roczniki Nauk Prawnych”, t. VII, 1997, s. 78.

współpracy w dziele wychowania, otwartych na potrzeby społeczności kościelnej i świeckiej oraz mających doświadczenie duszpasterskie”¹⁶⁰.

Z wielką dbałością podejmowano także kwestie przygotowania formacyjnego alumnów do celibatu. Wreszcie dokonano całościowego przeglądu dotychczasowego programu nauczania w wyższych seminariach duchownych. W oparciu o przeprowadzoną weryfikację poszczególnych przedmiotów przygotowano nowy cykl wykładów, który dostosowano do współczesnych warunków społecznych¹⁶¹.

3.7. Dynamika aktywności wiernych w ruchach i stowarzyszeniach

Lata 1972-1978 przyniosły Kościołowi w Polsce znaczący wzrost zaangażowania wiernych w istniejące dotychczas oraz powstające nowe ruchy i stowarzyszenia. Biskup Wiesław Śmigiel zwraca uwagę, że był to czas „przeszczepiania” na polski grunt co najmniej kilku ruchów, wcześniej obecnych we Włoszech, Hiszpanii i Stanach Zjednoczonych Ameryki. Założony w 1943 roku przez Chiareę Lubich¹⁶² Ruch Focolare – Dzieło Maryi dotarł do Polski już w 1969 roku. Jednak dopiero w 1974 roku Anna Frata, włoska lekarka pracująca w jednej z przychodni w Nowej Hucie, a w 1979 roku Roberto Saltini, anestezjolog pracujący w szpitalu w Trzebnicy koło Wrocławia, dali początek żeńskiej oraz męskiej wspólnotie osób konsekrowanych tego ruchu¹⁶³.

Założona w 1964 roku przez Kiko Argüello, Carmen Hernández i ks. Maria Pezziego Droga Neokatechumenalna, działała w Polsce od 1975 roku. Postacią pierwszoplanową był o. Alfred Cholewiński SJ, który studiując w Rzymie w 1974 roku wziął udział w katechezach początkowych. W okresie Wielkiego Postu 1975, na zaproszenie ówczesnego rektora kościoła św. Piotra Apostoła w Lublinie o. Floriana Pełki SJ, przyjechała z Rzymu – wraz z o. Alfredem Cholewińskim SJ i Stefano Gennarinim – ekipa katechistów wędrownych. Głosili oni katechezy inicjujące powstanie wspólnoty wśród pracowników naukowych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Zakończenie katechez i utworzenie ostatecznie dwóch bliźniaczych wspólnot (łącznie 110 osób) nastąpiło w Niepokalanowie 25 marca 1975 roku¹⁶⁴.

¹⁶⁰ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/274, Protokół 145. KPEP, Warszawa, 26-27 XI 1974 r., k. 48-49.

¹⁶¹ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/279, Protokół 150. KPEP, Warszawa, 19-20 XI 1975 r., k. 48-51.

¹⁶² Zob. A. Torno, *Chiara Lubich. Dzieło i życie*, tłum. K. Kozak, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2013.

¹⁶³ W. Śmigiel, *Nowe ruchy eklezjalne w Polsce. Czy nadeszła „wiosna Kościoła”?*, w: *Recepcja Soboru, niektóre wyzwania wobec życia i działania Kościoła 40 lat po Soborze Watykańskim II*, red. K. Półtorak, Studia i Rozprawy. Wydział Teologiczny Uniwersytetu Szczecińskiego, 14, Szczecin 2007 s. 162.

¹⁶⁴ Tamże, s. 163; M. Ihnatowicz, *Lubelska kolebka neokatechumenatu w Polsce pod lupą SB*, „Universitas Gedanensis” 24(2012), t. 43-44, s. 131-147; tenże, *Rozwój neokatechumenatu*, „Universitas Gedanensis” 26(2015), t. 49, s. 159-179.

Również w 1975 roku, z inicjatywy ks. Mariana Piątkowskiego, powstała w Poznaniu pierwsza wspólnota Katolickiej Odnowy w Duchu Świętym. Dwa lata później, w 1977 roku, kolejną założył w Warszawie ks. Bronisław Dembowski. Wśród pierwszych propagatorów tego ruchu wymienić należy jeszcze: o. Adama Schulza SJ, ks. Andrzeja Grefkowicza (Warszawa), o. Józefa Kozłowskiego SJ (Łódź) i ks. Franciszka Płonkę (Kraków)¹⁶⁵.

Analizowany sześciolatek jest czasem kształtowania się struktur, dopracowywania założeń koncepcyjnych, a zarazem rozkwitu Ruchu Żywego Kościoła. W ramach akcji rekolekcyjnych, które nosiły nazwę Oazy Żywego Kościoła, w okresie wakacji letnich odbywały się piętnastodniowe rekolekcje. Biograf ks. Franciszka Blachnickiego – biskup Adam Wodarczyk – podkreśla, że od 1972 roku Oazy Żywego Kościoła były już największą akcją duszpasterską w skali ogólnopolskiej. W 1973 roku wzięło w nich udział ponad 6 tysięcy młodych; w 1974 – ponad 10 500; w 1975 – 14 000; w 1976 – ponad 20 000¹⁶⁶.

Dynamizm rozwoju Ruchu Światło-Życie dobrze ilustruje jego działalność w archidiecezji krakowskiej, której pasterz, kardynał Wojtyła, wysoko oceniał dzieło ks. Blachnickiego. W 1977 roku na terenie archidiecezji krakowskiej istniało już 11 ośrodków rekolekcyjnych ruchu. Pierwszy powstał w Krościenku w 1969 roku. Kolejne w: Olszówce koło Rabki (1971 r.), Waksmundzie (1972 r.), Sidzinie Wielkiej Polanie (1973 r.), Rdzawce (1974 r.), Rzykach koło Andrychowa (1974 r.), Trybszu Młynie (1975 r.), Trybszu przy kościele (1975 r.), Bystrej Podhalańskiej (1976 r.), Kalwarii Zebrzydowskiej (1976 r.), Juszczynie-Polany Juszczynskie (1976 r.)¹⁶⁷. Jednocześnie pamiętać trzeba, że szybkiemu wzrostowi liczebnemu ruchu towarzyszyły czasami wątpliwości natury duszpasterskiej, a nawet doktrynalnej. W latach 1977-1978 różnorodne obiekcje zgłaszał biskup tarnowski Jerzy Ablewicz, kwestionując zasadność kontaktów i spotkań oazowiczów z przedstawicielami innych Kościołów chrześcijańskich oraz rzekome wykorzystywanie przez ks. Blachnickiego działalności na forum Komisji Liturgicznej w celu promowania ruchu¹⁶⁸. W tej sytuacji na początku października 1978, podczas nieobecności kardynała Karola Wojtyły, Episkopat Polski głosem swojego przewodniczącego zaproponował dość dyskusyjne, a zarazem dyscyplinujące postulaty: „[...] więcej zainteresowania tym Ruchem ze strony Komisji Liturgicz-

¹⁶⁵ O formacji ruchu pisali m.in.: A. Grefkowicz, *Odnova w Duchu Świętym*, „Pastores”, (16)2002, nr 3, s. 128-135; M. Piątkowski, Z. Grad, *Odnova w Duchu Świętym. Szansa duchowego odrodzenia dla Kościoła i świata*, Wydawnictwo M, Kraków 2017.

¹⁶⁶ A. Wodarczyk, *Prorok Żywego Kościoła. Ks. Franciszek Blachnicki (1921-1987) – życie i działalność*, Wydawnictwo Emmanuel, Katowice 2008, s. 360.

¹⁶⁷ P. Natanek, *Ruch Światło-Życie w archidiecezji krakowskiej w latach 1971-1996*, Wydawnictwo UNUM, Kraków 2004, s. 106-108.

¹⁶⁸ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/294, Protokół 165. KPEP, Warszawa, 3-4 X 1978 r., k. 45-47.

nej, więcej maryjności w Ruchu, mniej uczenia się od Braci Odłączonych, więcej liczenia się z obowiązującą linią akcji duszpasterskich Episkopatu, choć nie wolno byłoby zmarnować dobra, które Oazy dają i należy ich bronić przed represjami”¹⁶⁹. Szczególnie wymowna jest ostatnia myśl wyrażona przez kardynała Stefana Wyszyńskiego, gdyż ruch oazowy od samych narodzin narażony był na inwigilację oraz infiltrację ze strony SB, a od połowy lat siedemdziesiątych XX wieku gwałtownie wzrastała ilość dotkliwych szykan i represji administracyjnych wymierzonych przeciwko oazowiczom¹⁷⁰.

Jak już podkreślano, popularność dzieła ks. Blachnickiego wśród młodych wiązała się z rozbudową jego struktur – powstały oazy małe, średnie i wielkie. Podróż założyciela ruchu do Francji w 1972 roku, podczas której odwiedził ośrodek Equipes Notre Dame, zaowocowała nowymi inspiracjami duszpasterskimi. Wkrótce zapadła też decyzja o utworzeniu – w ramach Ruchu Żywego Kościoła – formacji skierowanej do rodzin. Zorganizowana po raz pierwszy w 1973 roku oaza dla rodzin z czasem zapoczątkowała odrębną gałąź ruchu – Kościół Domowy. W pierwszej oazie rodzin zorganizowanej w Krościenku wzięło udział 51 rodzin; w 1974 roku – 96 rodzin; w 1975 – 157 rodzin, a w 1978 – 303 rodziny¹⁷¹.

Według podobnego schematu ruch zaistniał w wielu diecezjach na terenie całego kraju. Ilustracją są początki Kościoła Domowego w diecezji chełmińskiej. W sierpniu 1978 roku na pierwsze rekolekcje do Krościenka wyjechały trzy małżeństwa z Torunia: Maria i Jan Adamiakowie, Maria i Bogdan Majorowie, Elżbieta i Lech Polakiewiczowie¹⁷². Uczestnicy tamtych historycznych rekolekcji wspominali po latach: „Zainspirował nas do tego gorliwy animator oaz młodzieżowych, później ksiądz – Wacław Dokurno, a utwierdził w zamiarze michalita, bliski współpracownik Sługi Bożego, ks. Franciszka Blachnickiego, późniejszy biskup pomocniczy diecezji toruńskiej, o. Jan Chrapek. Na nabożeństwie rozesłania popatrzyliśmy na siebie i stało się jasne: ‘Bierzemy tę święcę’, która zobowiązywała nas do założenia kręgu. Po powrocie zaprosiliśmy dalsze pary znajomych i powstał pierwszy krąg ogólnotoruński”¹⁷³.

¹⁶⁹ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/294, Protokół 165. KPEP, Warszawa, 3-4 X 1978 r., k. 46.

¹⁷⁰ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/294, Protokół 165. KPEP, Warszawa, 3-4 X 1978 r., k. 42-43.

¹⁷¹ A. Wodarczyk, *Prorok Żywego Kościoła. Ks. Franciszek Blachnicki (1921-1987) – życie i działalność*, dz. cyt., s. 369.

¹⁷² M. Major, *35 lat Kościoła Domowego w Toruniu*, „Nasza Wspólnota. Pismo Parafii Matki Bożej Zwycięskiej i św. Jerzego w Toruniu”, nr 7, rok 18, 6 X 2013 r., s. 4-5; M. Major, B. Major, *Tchnienie Bożej łaski*, „Domowy Kościół przy Parafii Matki Bożej Zwycięskiej i św. Jerzego w Toruniu”, numer wydany z okazji 40-lecia istnienia Kościoła Domowego w Polsce i 35. rocznicy Kościoła Domowego w Toruniu, Toruń 2013, s. 2-6.

¹⁷³ M. Major, *35 lat Kościoła Domowego w Toruniu*, „Wyplłyn na głębię. Biuletyn Kościoła Domowego Diecezji Toruńskiej”, nr 92/93, X-XI 2013, s. 2.

W ciągu roku pracę formacyjną Kościoła Domowego zapewniały regularne spotkania kręgów rodzinnych. Pierwsze kręgi – złożone z pięciu-siedmiu rodzin – powstały w październiku 1973 roku. Pięć lat później w Polsce istniało już ponad 150 kręgów rodzinnych. Ksiądz Blachnicki rodzinom biorącym udział w kręgach Kościoła Domowego postawił jako cel urzeczywistnienie soborowej wizji rodziny chrześcijańskiej. Dokonywać miało się to poprzez troskę o rozwój miłości małżeńskiej, której źródłem jest miłość Boża, potrzebę urzeczywistniania i przeżywania w rodzinach wspólnoty rozumianej jako „Kościół domowy”¹⁷⁴.

W 1976 roku założyciel dokonał zmiany nazwy ruchu. Odtąd używa się nazwy Ruch Światło-Życie, co znacznie lepiej oddawało charyzmat ruchu oazowego i odnosiło się do podstaw pedagogii nowego człowieka. Zarówno w 1976 roku, podczas I Krajowej Kongregacji Odpowiedzialnych, jak i w 1977 roku, podczas II Krajowej Kongregacji Odpowiedzialnych, twórca ruchu wyraźnie podkreślił znaczenie nauczania Soboru Watykańskiego II, w szczególności *Konstytucji duszpasterskiej* „*Gaudium et spes*”, dla formacji współczesnego człowieka. Sam zaś Ruch Światło-Życie określił jako ruch soborowej odnowy Kościoła¹⁷⁵.

Innym – wyłącznie polskim – ruchem posoborowym, promującym aktywizację apostołską świeckich, był Ruch Rodzin Nazaretańskich. Jego twórca – fenomenolog religii ks. Tadeusz Dajczer – w latach 1966-1972 studiował na Papieskim Uniwersytecie Gregorianum w Rzymie. Po powrocie do kraju w 1972 roku w parafii Najświętszego Zbawiciela w Warszawie założył koło życia wewnętrznego. Początkowo, w latach 1972-1975, skupiało ono nie więcej niż kilkadziesiąt osób – głównie przedstawicieli inteligencji (pracowników naukowych i studentów). Od 1975 roku, po głębokim doświadczeniu wewnętrznym dotyczącym wiary, jeszcze intensywniej zaangażował się w tworzenie tego typu grup¹⁷⁶. Po latach wspominał tamto doświadczenie związane z powstaniem ruchu: „Jeżeli od czasu pierwszego nawrócenia teoria i praktyka życia wewnętrznego stały się moją pasją, to po ‘zakopiańskim’ doświadczeniu duchowym ta pasja wielokrotnie się zidentyfikowała. Zaowocowało to moim głębokim zaangażowaniem się w tworzenie i prowadzenie grup życia wewnętrznego. Praktykowały one z wielką gorliwością ascezę według jej najlepszych wzorów, jak św. Teresa od Dzieciątka Jezus, św. Jan od Krzyża, św. Maksymilian Kolbe”¹⁷⁷.

¹⁷⁴ A. Wodarczyk, *Prorok Żywego Kościoła. Ks. Franciszek Blachnicki (1921-1987) – życie i działalność*, dz. cyt., s. 368-369.

¹⁷⁵ Tamże, s. 386-387.

¹⁷⁶ *Chrześcijaństwo wśród religii świata. Księga dedykowana Księdzu Profesorowi Tadeuszowi Dajczerowi (1931-2009)*, red. L. Fic, P. Mazanka, E. Sakowicz, P. Szuppe, W. Zagórska, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2017, s. 33-36.

¹⁷⁷ P. J. Cordes, *Znaki nadziei. Ruchy i nowe rzeczywistości w życiu Kościoła w wigilię Jubileuszu*, wprowadzenie Jan Paweł II, tłum. P. Soppa, Święty Paweł, Częstochowa 1998, s. 161.

* * *

Lata 1972-1978 to czas wprowadzania zasadniczych zamian związanych z recepcją Soboru Watykańskiego II w Polsce. Niewątpliwie sporo osiągnięto w zakresie wdrażania reformy liturgicznej, przekładów tekstów biblijnych czy rozwoju synodalności na szczeblu Kościołów partykularnych. Ten ostatni aspekt podjęty z wielkim rozmachem przez Kościół krakowski przybrał formę modelową w pracach i uchwałach Duszpasterskiego Synodu Archidiecezji Krakowskiej. W latach osiemdziesiątych XX wieku wzorowały się na nim kolejne synody diecezjalne w Polsce. Wymiar praktyczny recepcji realizowany był poprzez działania ekumeniczne, przystosowaną odnowę życia zakonnego, odnowę i rozwój studiów kościelnych oraz dużą aktywność świeckich w ruchach katolickich. W przypadku Kościoła polskiego posoborowy awans świeckich wyzwolił nieznane dotąd siły, ogromny potencjał i zapał, który był wyraźnie widoczny w działalności Ruchu Żywego Kościoła/Ruchu Światło-Życie. Wciąż natomiast otwarte pozostaje pytanie o tempo reform posoborowych, szczególnie w kontekście silnego podporządkowania specjalistycznych komisji samej Konferencji Episkopatu Polski oraz jej przewodniczącemu. Brak autonomii tych ciał negatywnie odbił się na stylu pracy i zaangażowaniu członków.

Bibliografia

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Archiwum Archidiecezjalne Warszawskie (AAW)

Sekretariat Prymasa Polski (SPP), Protokoły Komisji Głównej Episkopatu Polski (KGEP), sygn.: II 4/27, II 4/29, II 4/30, II 4/31, II 4/32.

Sekretariat Prymasa Polski (SPP), Protokoły Konferencji Episkopatu Polski (KEP), sygn.: II 4 247, II 4 259, II 4 260, II 4 261, II 4 263, II 4 264, II 4 267, II 4 273, II 4 274, II 4 275, II 4 277, II 4 279, II 4 290, II 4 292, II 4 294,

Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie (AAG)

Sekretariat Prymasa Polski (SPP):

S. Wyszynski, *Pro memoria 1975*.

S. Wyszynski, *Pro memoria 1976*.

S. Wyszynski, *Pro memoria 1978*.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Casaroli A., *Pamiętniki. Męczeństwo cierpliwości. Stolica Święta i kraje komunistyczne (1963-1989)*, tłum. T. Żeleźniak, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2001.

Drugi Synod Diecezji Częstochowskiej. Chrystus światłem, Maryja wzorem, Częstochowa 1987.

Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972-1979, Dokumentacja, Kuria Metropolitalna, Kraków 1985, t. 2.

Komunikaty Konferencji Episkopatu Polski 1945-2000, wstęp i opracowanie J. Żaryn, Pallottinum, Warszawa – Poznań 2006.

List Konferencji Episkopatu Polski do Piotra Jaroszewicza, Prezesa Rady Ministrów z 16 lipca 1976 r., [w:] P. Raina, Kardynał Wyszyński. Czasy prymasowskie 1976, Wydawnictwo Von Borowiecky, Biała Podlaska – Warszawa 2010.

Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974, Éditions du Dialogue, Paris 1975.

Listy pasterskie Prymasa Polski oraz episkopatu 1975-1981, Éditions du Dialogue, Paris 1988.

Ruch pielgrzymkowy na Jasną Górę 1945-1989. Wybór dokumentów, red. W.P. Wlazlak, A. Sznajder, Katowice 2009.

Słowo biskupów polskich w dziesięciolecie rozpoczęcia Soboru Watykańskiego Drugiego, w: Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974, Éditions du Dialogue, Paris 1975.

Statuty II Synodu Gdańskiego, Kuria Biskupia Gdańska, Gdańsk – Oliwa 1976.

Wiara, modlitwa i życie w Kościele katowickim. Uchwały I Synodu Diecezji Katowickiej, Katowice – Rzym 1976.

Wyjaśnienie sekretariatu Episkopatu dla wiernych w związku z pytaniami dotyczącymi zmiany Konstytucji, w: P. Raina, Kościół w PRL. Dokumenty, t. 3: 1975-1989, W Drodze – Bernardinum, Poznań – Pelplin 1996.

Zabłocki J., *Dzienniki, t. 2: 1966-1975, IPN-KŚZpNP, Warszawa 2011.*

OPRACOWANIA

Abrahamowicz J., *Posługa królewsko-pasterska w dokumentach Duszpasterskiego Synodu Archidiecezji Krakowskiej 1972-1979, w: Synod krakowski odczytany na nowo. Materiały z sympozjum „Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972-1979 XXV lat od zakończenia” zorganizowanego przez Instytut Prawa Kanonicznego Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie dnia 8 czerwca 2004 r., red. A. Chrapkowski OSPPE, A. Wójcik, Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków 2005.*

Adamski A., *Fenomen odrodzenia w Polsce Sióstr Magdalenek od Pokuty jako przykład przystosowanej do współczesności odnowy życia zakonnego, „Perspektiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne”, r. VIII, 2009, nr 1(14).*

Anusz A., *Kościół obywatelski. Formowanie społeczeństwa obywatelskiego w PRL w okresie powstawania niezależnych instytucji politycznych (1976-1981), „Akces”, Warszawa 2004.*

Anusz A., *Przytulisko. Kościół katolicki wobec opozycji politycznej w Polsce w latach 1976-1980*, „Akces”, Warszawa 2001.

Balter L., *Ekumenizm w Polsce po Soborze Watykańskim II*, w: *Ekumenizm na progu trzeciego tysiąclecia*, red. P. Jaskóła, Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2000.

Banaś K., *Komunistyczny aparat bezpieczeństwa wobec pielgrzymek stanowych do Piekar Śląskich (1947-1989)*, IPN-KŚZpNP, Katowice 2013.

Bednorz H., *Pierwszy synod diecezji katowickiej*, „Znak” 28 (1976), nr 7.

Bednorz H., *Synod katowicki a inne synody współczesne*, „Znak” 1973, nr 2.

Bednorz H., Walisko J., *Posługa katolików świeckich w świetle uchwał I Synodu Diecezji Katowickiej*, Katowice 1981.

Białecki K., *Klub Inteligencji Katolickiej w Poznaniu w latach 1956-1991*, IPN-KŚZpNP-Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2012.

Białecki K., *Wstęp*, w: *Kluby Inteligencji Katolickiej jako przestrzeń działań niezależnych w latach osiemdziesiątych XX wieku*, red. K. Białecki, IPN-KŚZpNP, Warszawa – Poznań 2014.

Białkowski M., *Oaza na Mostowej. Klub Inteligencji Katolickiej w Toruniu (1957-2007)*, Oficyna Wydawnicza Finna, Toruń 2008.

Białkowski M., *Od Vaticanum II do bulli Episcoporum Poloniae coetus. Pierwsza faza recepcji Soboru Watykańskiego II w Polsce (1966-1972) – wybrane zagadnienia*, w: *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim, 1956-1972*, red. M. Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman, IPN-KŚZpNP, Szczecin – Warszawa 2017, t. 2.

Białkowski M., *Początki odnowy posoborowej w Kościele katolickim w Polsce (do 1972 r.). Zarys wybranych problemów*, w: *Czas próby. Kościół katolicki w okresie PRL*, red. W. Polak, A. Czwołek, S. Galij-Skarbińska, Jagiellońskie Wydawnictwo Naukowe, Toruń 2017.

Białkowski M., *Początki odnowy posoborowej w Kościele katolickim w Polsce (do 1972 roku). Zarys wybranych problemów*, „Nasza Przeszość”, nr 128 (2017).

Białkowski M., *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962-1965*, Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej GAUDIUM, Lublin 2018 [w druku].

Białkowski M., *Prymas Stefan Wyszyński a opozycja demokratyczna (1976-1980). Kilka uwag wstępnych*, w: *Stefan Wyszyński wobec oporu społecznego i opozycji 1945-1981*, red. E.K. Czackowska, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2018.

Bereszyński G., *Reforma liturgiczna Soboru Watykańskiego II w archidiecezji warszawskiej 1963-1992*, Centrum Duszpasterstwa Archidiecezji Warszawskiej, Warszawa 2000.

Borkowska M., *Odnowa soborowa widziana oczyma benedyktyнки*, w: *Studia Soborowe, Historia i nauczanie Vaticanum II*, red. M. Białkowski, GroupMedia, Toruń 2013, t. 1.

Brzeziński D., *Ukształtowanie i wyposażenie wnętrza kościoła w odnowionym rycie rzymskim. Aspekt liturgiczno-prawny*, „Studia Płockie” 29, 2001.

Chrześcijaństwo wśród religii świata. Księga dedykowana Księdzu Profesorowi Tadeuszowi Dajczzerowi (1931-2009), red. L. Fic, P. Mazanka, E. Sakowicz, P. Szuppe, W. Zagórska, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2017.

Cordes P.J., *Znaki nadziei. Ruchy i nowe rzeczywistości w życiu Kościoła w wigilię Jubileuszu*, wprowadzenie Jan Paweł II, tłum. P. Soppa, Święty Paweł, Częstochowa 1998.

Czaczkowska E.K., *Kardynał Wyszyński. Biografia*, wyd. 2, Wydawnictwo Znak, Kraków 2013.

Dąbrowski A., *Teologia laikatu w ujęciu Eugeniusza Werona SAC*, Drukarnia „Enigma”, Katowice 2008.

Dudek A., Gryz R., *Komuniści i Kościół w Polsce (1945-1989)*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2003.

Dyduch J., *Kardynał Karol Wojtyła w służbie Konferencji Episkopatu Polski*, Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków 2007.

Dyduch J., *Kardynał Karol Wojtyła w służbie Kościołowi powszechnemu: udział w pracach Kurii Rzymskiej i Synodów Biskupich*, Wydawnictwo św. Stanisława BM, Kraków 1998.

Dyduch J., *Posługa prorocko-nauczycielska w dokumentach Duszpasterskiego Synodu Archidiecezji Krakowskiej 1972-1979*, w: *Synod krakowski odczytany na nowo. Materiały z sympozjum „Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972-1979 XXV lat od zakończenia” zorganizowanego przez Instytut Prawa Kanonicznego Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie dnia 8 czerwca 2004 r.*, red. A. Chrapkowski OSPPE, A. Wójcik, Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków 2005.

Dyduch J., *Synod diecezjalny – narzędziem odnowy Kościoła partykularnego*, „Prawo Kanoniczne”, 40(1997), nr 3-4.

Dyduch J., *Troska kard. Karola Wojtyły o wolność nauki*, „Annales Canonici”, 9(2013).

Dyduch J., *Udział kardynała Karola Wojtyły w pracach Kongregacji Wychowania Chrześcijańskiego*, „Roczniki Nauk Prawnych”, t. VII, 1997.

Encyklopedia ekumenizmu w Polsce (1964-2014), red. J. Budniak, Z. Glaeser, T. Kałużny, Z. J. Kijas, Wydawnictwo Naukowe UPJPII, Kraków 2016.

Friszke A., *Koło posłów „Znak” w Sejmie PRL 1957-1976*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2002.

Friszke A., *Oaza na Kopernika. Klub Inteligencji Katolickiej 1956-1989*, Biblioteka „Więzi”, Warszawa 1997.

Friszke A., *Protesty przeciwko poprawkom do konstytucji w 1976 r.*, „Więź” 10:1994, nr 432.

Grefkowicz A., *Odnowa w Duchu Świętym*, „Pastores”, (16)2002, nr 3.

Góralski W., *Ruch synodalny w Polsce po Soborze Watykańskim II*, „Roczniki Nauk Prawnych”, VIII 1998.

Góralski W., *Wydział teologiczny na uniwersytecie. Aspekt historyczny i prawny*, „Studia Nauk Teologicznych PAN”, t. 3(2008): *Teologia na uniwersytecie*.

Górny K., *Działalność Synodalnych Zespołów Studyjnych*, w: *Synod krakowski odczytany na nowo. Materiały z sympozjum „Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972-1979 XXV lat od zakończenia” zorganizowanego przez Instytut Prawa Kanonicznego Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie dnia 8 czerwca 2004 r.*, red. A. Chrapkowski OSPPE, A. Wójcik, Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków 2005.

Gręźlikowski J., *Instytucja synodu diecezjalnego w Kościele w Polsce po Soborze Watykańskim II*, „Studia Włocławskie”, 4(2001).

Ihnatowicz M., *Lubelska kolebka neokatechumenatu w Polsce pod lupą SB*, „Universitas Gedanensis” 24(2012), t. 43-44.

Ihnatowicz M., *Rozwój neokatechumenatu*, „Universitas Gedanensis” 26(2015), t. 49.

Jamioł P., *Odnowa życia zakonnego w świetle Soboru Watykańskiego II i w nauczaniu magisterium Kościoła*, „Polonia Sacra” XVI (XXXIV) 2012, nr 31(75).

Kaźmierczak P., *Klub Inteligencji Katolickiej w Krakowie w latach 1956-1989*, Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum, Kraków 2009.

Kędracka A. E., *Łowickie bernardynki*, Łowicz 2005.

Kościół katolicki w Polsce 1918-1990. Rocznik Statystyczny, red. L. Adamczuk, W. Zdaniewicz, Główny Urząd Statystyczny – Zakład Socjologii Religii SAC, Warszawa 1991.

Kubiś A., *Papieski Wydział Teologiczny w Krakowie w latach 1954-1981*, Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków 2005.

Kulazińska B., *Aggiornamento zakonów żeńskich w Kościele w świetle dokumentów Soboru Watykańskiego II*, „Studia Płockie”, 34:2006.

Major M., Major B., *Tchnienie Bożej łaski*, „Domowy Kościół przy Parafii Matki Bożej Zwycięskiej i św. Jerzego w Toruniu”, numer wydany z okazji 40-lecia istnienia Kościoła Domowego w Polsce i 35. rocznicy Kościoła Domowego w Toruniu, Toruń 2013.

Major M., *35 lat Kościoła Domowego w Toruniu*, „Nasza Wspólnota. Pismo parafii Matki Bożej Zwycięskiej i św. Jerzego w Toruniu”, nr 7, rok 18, 6 X 2013 r.

Major M., *35 lat Kościoła Domowego w Toruniu*, „Wyplłyn na głębię. Biuletyn Kościoła Domowego Diecezji Toruńskiej”, nr 92/93, X-XI 2013.

Marecki J., *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972-1979 jako próba recepcji Soboru Watykańskiego II*, w: *Studia Soborowe, Historia i recepcja Vaticanum II*, red. M. Białkowski, GroupMedia, Toruń 2014, t. 2, cz. 1.

Marczewski M., *Teolog soborowej odnowy liturgii. Sługa Boży ks. Franciszek Blachnicki (1921-1987)*, „Liturgia Sacra”, 19(2003), nr 2.

Mateja E., *Rola biskupa Franciszka Jopa w dziele odnowy liturgicznej Kościoła po Vaticanum II*, w: *Życie i posługa biskupa Franciszka Jopa (1897-1976). W 40. rocznicę śmierci pasterza diecezji opolskiej*, red. P. Górecki, Uniwersytet Opolski, Opole 2016.

Mazurkiewicz P., *Recepcja Soboru*, w: *Kościół i religijność Polaków 1945-1999*, red. W. Zdaniewicz i T. Zembruski, Instytut Statystyki Kościoła katolickiego SAC, Warszawa 2000.

Micewski A., *Współrzędzić czy nie kłamać. Pax i Znak w Polsce 1945-1976*, Libella, Paris 1978.

Mirek A., *Atlas żeńskiego ruchu zakonnego na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, Lublin 2007.

Mirek A., *Recepcja Soboru Watykańskiego II w Zgromadzeniu Służebnic Jezusa w Eucharystii na terenach Związku Sowieckiego, czyli o odnowie soborowej w warunkach państwa totalitarnego*, w: *Kościół katolicki w Europie Środkowo-Wschodniej w obliczu dwóch totalitaryzmów (1917-1990)*, red. M. Krzysztofiński, J. Wołczański, IPN-KŚZpNP, Rzeszów – Lwów 2017, t. 2, s. 211-222.

Nadrowski H., *Kościół naszych czasów. Dziedzictwo i perspektywy*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2000.

Natanek P., *Ruch Światło-Życie w archidiecezji krakowskiej w latach 1971-1996*, Wydawnictwo UNUM, Kraków 2004.

Palion A., *Ekumeniczny wymiar posługi biskupiej Herberta Bednorza*, Biblioteka Teologiczna Wydziału Teologicznego-Uniwersytet Śląski w Katowicach, Katowice 2011.

Paszenda J., *Pielgrzymowanie do Świętej Lipki dawniej i dziś*, „Peregrinus Cracoviensis”, z. 6, 1998.

Piątkowski M., *Z. Grad, Odnowa w Duchu Świętym. Szansa duchowego odrodzenia dla Kościoła i świata*, Wydawnictwo M, Kraków 2017.

Pieronek T., *Posoborowe synody diecezjalne w Polsce*, w: *Służyć prawdzie i miłości. Pamięci Księdza Biskupa dra Stefana Bareły III Ordynariusza Częstochowskiego*, red. J. Kowalski, Wydawnictwo Diecezjalne „Regina Poloniae”, Częstochowa 1984.

Ptaszycka-Jackowska D., Jackowski A., Gospodarek U., *Piesze pielgrzymowanie na Jasną Górę*, „Peregrinus Cracoviensis”, z. 6, 1998.

Rozykowski W., *Z dziejów Sanktuarium Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Toruniu. 60 lat Nieustającej Nowenny w Toruniu*, Homo Dei, Toruń 2012.

Sanktuaria maryjne diecezji toruńskiej, red. M. Mróz, W. Rozynekowski, Toruńskie Wydawnictwo Diecezjalne, Toruń 2003.

Siudy T., *Komisja Maryjna Episkopatu Polski w służbie polskiej drogi maryjnej*, w: *Na polskiej drodze maryjnej. Materiały z sympozjum mariologiczno-maryjnego, Pasierbiec, 21-22 października 2006 r.*, red. A. Gąsior, J. Królikowski, Polskie Towarzystwo Mariologiczne, t. 10 „Biblioteki Mariologicznej”, Pasierbiec – Częstochowa 2007.

Skórzyński J., *Siła bezsilnych. Historia Komitetu Obrony Robotników*, Świat Książki, Warszawa 2012.

Skrzypczak R., *Papieże przełomu tysiącleci na drodze recepcji Vaticanum II*, w: *Studia soborowe. Historia i recepcja Vaticanum II*, red. M. Białkowski, GroupMedia, Toruń 2014, t. 2, cz. 1.

Sobeczko H. J., *Prace Komisji Liturgicznej Episkopatu Polski nad realizacją Konstytucji liturgicznej w Polsce w latach 1963-1975*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, 38(1985), nr 4-5.

Sobeczko H. J., *Przekłady posoborowych ksiąg liturgicznych na język polski*, „Seminare” 17, 2001.

Sokołowski P., *Feliks Zapłata SVD (1914-1982). Życie i twórczość*, „Materiały i Studia Księży Werbistów”, t. 68, Wydawnictwo Księży Werbistów, Warszawa 2005.

Strzelecka M., *Między minimalizmem a maksymalizmem. Dylematy ideowe Stanisława Stommy i Janusza Zabłockiego*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2016.

Synod krakowski odczytany na nowo. Materiały z sympozjum „Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972-1979 XXV lat od zakończenia” zorganizowanego przez Instytut Prawa Kanonicznego Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie dnia 8 czerwca 2004 r., red. A. Chrapkowski OSPPE, A. Wójcik, Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków 2005.

Szkodoń J., *Posługa kapłańska Ludu Bożego w dokumentach Duszpasterskiego Synodu Archidiecezji Krakowskiej*, w: *Synod krakowski odczytany na nowo. Materiały z sympozjum „Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972-1979 XXV lat od zakończenia” zorganizowanego przez Instytut Prawa Kanonicznego Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie dnia 8 czerwca 2004 r.*, red. A. Chrapkowski OSPPE, A. Wójcik, Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków 2005.

Śmigiel W., *Nowe ruchy eklezjalne w Polsce. Czy nadeszła „wiosna Kościoła”?*, w: *Recepcja Soboru niektórych wyzwania wobec życia i działania Kościoła 40 lat po Soborze Watykańskim II*, red. K. Półtorak, Studia i Rozprawy 14, Wydział Teologiczny Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2007.

Torno A., *Chiara Lubich. Dzieło i życie*, tłum. K. Kozak, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2013.

Wodarczyk A., *Prorok Żywego Kościoła. Ks. Franciszek Blachnicki (1921-1987) – życie i działalność*, Wydawnictwo Emmanuel, Katowice 2008.

Wojtyła K., *Mężczyzną i niewiastą stworzył ich. Chrystus odwołuje się do „początku”*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1980.

Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność. Studium etyczne*, Towarzystwo Naukowe KUL w Lublinie, Lublin 1960.

Wojtyła K., *Osoba i czyn*, Polskie Towarzystwo Teologiczne, Kraków 1969.

Wojtyła K., *Słowo wstępne*, w: S. Olejnik, *W odpowiedzi na dar i powołanie Boże. Zarys teologii moralnej*, ATK, Warszawa 1979.

Wojtyła K., *U podstaw odnowy. Studium o realizacji Vaticanum II*, Polskie Towarzystwo Teologiczne, Kraków 1972.

Wójcik P., *Il Governo e la Chiesa in Polonia di fronte alla diplomazia vaticana (1945-1978)*, Gabrielli Editori, Roma 2016.

Wyczawski H.E., *Kalwaria Zebrzydowska. Historia klasztoru Bernardynów i kalwaryjskich drózek*, Wydawnictwo Ojców Bernardynów „Calvarianum”, Kalwaria Zebrzydowska 2006.

Zamiatała D., *Zakony męskie w polityce władz komunistycznych w Polsce w latach 1945-1989, Problematyka organizacyjno-personalna*, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2009, t. 1.

Z dawna Polski Tyś Królową. Koronowane wizerunki Matki Bożej 1717-1990, materiały zebrały i opracowały S.M. Grażyna od Wszechpośrednictwa M.B., S.M. Gizela od Niepokalanego Serca Maryi, Romana Szymczak, Siostry Niepokalanki, Szymanów 1990.

Zieliński Z., *Kościół w Polsce 1944-2007*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2009.

Żaryn J., *Wstęp*, w: *Komunikaty Konferencji Episkopatu Polski 1945-2000*, wstęp i opracowanie J. Żaryn, Warszawa – Poznań 2006.

NETOGRAFIA

Paczoski M., *Recepcja nowych Konstytucji i jej rzutowanie na formację ustawiczną*, Konferencja Plenarna KWPZM, Warszawa, 10 V 1977 r., w: <http://www.zyciezakonne.pl/dokumenty/referaty-konferencje-artykuly/formacja/formacja-permanentna/paczoski-mariusz-paczoski-ofmconv-recepcja-nowych-konstytucji-rzutowanie-formacje-ustawiczna-71055/>, [dostęp: 9 I 2018 r.]

Streszczenie

Lata 1972-1978 zamykają fazę wczesną recepcji Soboru Watykańskiego II w Kościele katolickim w Polsce. Teoretyczne i praktyczne wcielanie idei soborowych odbywało się w specyficznych warunkach społeczno-politycznych państwa totalitarnego. Do najważniejszych zjawisk charakteryzujących drugą fazę należały: przemiany polskiej religijności; atomizacja środowisk laikatu; wzrost znaczenia kanałów komunikacji społecznej Kościoła instytucjonalnego z wiernymi; relacje hierarchów Kościoła katolickiego z opozycją demokratyczną; próby uregulowania stosunków dyplomatycznych PRL-Stolica Apostolska. Ważną rolę odgrywała działalność specjalistycznych Komisji Episkopatu Polski, które nadawały całemu procesowi właściwe tempo i wyznaczały główne kierunki zmian. Do najbardziej zaangażowanych gremiów należały: Komisja Liturgiczna, Komisja do Spraw Ekumenizmu, Komisja Apostolstwa Świeckich, Komisji do spraw Nauki Katolickiej, Komisja Duszpasterstwa Ogólnego.

Skromne, ale zasadnicze cele zostały osiągnięte w zakresie aplikacji nauczania soborowego w teologii polskiej. Wśród wielu tytułów na szczególną uwagę zasługuje opublikowana w 1972 roku książka *U podstaw odnowy. Studium o realizacji Vaticanum II* pióra kardynała Karola Wojtyły. Ważne dla odnowy posoborowej prace wydali również: ks. Stanisław Olejnik (teologia moralna), ks. Wincenty Granat (teologia dogmatyczna), ks. Franciszek Blachnicki (teologia pastoralna i liturgika), o. Stanisław Celestyn Napiórkowski OFMConv. (historia ekumenizmu), ks. Feliks Zapłata SVD (misjologia), ks. Eugeniusz Weron SAC (teologia laikatu). Reforma liturgii objęła kilka wymiarów, przy czym wskazać można co najmniej trzy zasadnicze: przygotowania i redakcji nowych ksiąg liturgicznych; praktycznego przystosowania świątyń do nowego rytu mszy św. poprzez zmianę umiejscowienia ołtarza, tabernakulum oraz inne adaptacje architektoniczne; nowej formacji służby liturgicznej. Natomiast pogłębienie studiów biblijnych najpełniej uwidoczniło się poprzez tłumaczenie Pisma Świętego – tzw. *Biblię Poznańską*, która ukazała się w 1975 roku. Z kolei praktyczna realizacja idei synodalności wyrażała się w kolejnych synodach: III Synodzie Warszawskim; Duszpasterskim Synodzie Archidiecezji Krakowskiej; I Synodzie Katowickim; II Synodzie Gdańskim; II Synodzie Częstochowskim; II Synodzie Lubelskim; II Synodzie Gnieźnieńskim. Sporym osiągnięciem ruchu ekumenicznego było podjęcie działalności przez Komisję Mieszaną Polskiej Rady Ekumenicznej i Komisji do spraw Ekumenizmu Episkopatu Polski. Dla wielu zgromadzeń zakonnych przystosowana odnowa życia wiązała się z powrotem do źródeł i pierwotnego ducha wspólnot. Odnowa katolickiego szkolnictwa wyższego wymagała szczególnego uporządkowania, uregulowania i ujednoczenia kwestii prawno-kanonicznej wydziałów teologicznych oraz ATK, co było przedmiotem szczególnej troski kardynała Karola Wojtyły. Wśród ruchów katolickich przykładem posoborowych przemian był

dynamiczny rozwój Ruchu Żywego Kościoła/Ruchu Światło-Życie. W omawianym okresie wyraźny nacisk położono na kształtowanie się struktur oraz dopracowanie założeń koncepcyjnych.

Słowa kluczowe: *Kościół katolicki; Kościół katolicki w PRL; Sobór Watykański II; recepcja Soboru Watykańskiego II w Polsce; specjalistyczne Komisje Episkopatu Polski; aplikacja nauczania soborowego w teologii polskiej; reforma liturgii i pogłębienie studiów biblijnych; praktyczna realizacja idei synodalności; osiągnięcia ruchu ekumenicznego; przystosowana odnowa życia zakonnego; odnowa katolickiego szkolnictwa wyższego oraz formacji seminarystycznej alumnów; dynamika aktywności wiernych w ruchach i stowarzyszeniach.*

The Reception of the Second Vatican Council in Poland between 1972 and 1978.
From the Papal Bull *Episcoporum Poloniae*
to the Election of Karol Wojtyła to the Petrine Office

Summary

The period 1972-1978 concludes the early stage of the Vatican II implementation in Poland with its peculiar characteristics, given the socio-political conditions of a totalitarian state. It was marked by such phenomena as the changes in the Polish piety forms, the atomisation of the laity, the growing usage of the mass media by the Church, the ties with the political opposition and the efforts to normalise the Polish - Holy See diplomatic relations.

Moreover, some achievements were made when it comes to the post-Vatican II Theology. We should mention here the works of Karol Wojtyła, Stanisław Olejnik (Moral Theology), Wincenty Granat (Dogmatic Theology), Franciszek Blachnicki (Pastoral Theology and Liturgy), Stanisław Celestyn Napiorkowski (Ecumenism), Feliks Zapłata (Missiology) and Eugeniusz Waron (Theology of Laity). The liturgical reform was applied with the new books printed, liturgical space alterations made and the lay ministers trained. The new, revised edition of the Scripture called *The Poznań Bible* was published in 1975. Synods were held in Warsaw, Cracow, Katowice, Gdansk, Czestochowa, Lublin and Gniezno. Some new regulations were introduced to the Catholic university institutions, most notably to the Catholic Theological Academy in Warsaw. There was a growth of the Church movements and associations such as the *Light-Life Movement*.

That time was characterised by the effort to develop the new conceptual framework of the Vatican II renewal in Poland and to establish its institutional applications.

Keywords: *Catholic Church in the People's Republic of Poland, Vatican II, Polish Bishops' Conference, liturgical reform, synodality, ecumenism, religious life renewal, higher catholic education renewal, lay movements*